
ΑΝΔΡΙ ΚΟΣΜΟΣ

Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή
Κωνσταντίνο Κ. Χατζόπουλο

Επιμέλεια

Γεώργιος Χρ. Τσιγάρας Ελεονώρα Ναξίδου, Δημοσθένης Στρατηγόπουλος

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ /
ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΧ. ΧΑΡΠΑΝΤΙΔΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΑΝΔΡΙ ΚΟΣΜΟΣ

Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή
Κωνσταντίνο Κ. Χατζόπουλο

ΑΝΔΡΙ ΚΟΣΜΟΣ

Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή
Κωνσταντίνο Κ. Χατζόπουλο

Επιμέλεια
Γεώργιος Χρ. Τσιγάρας
Ελεονώρα Ναξίδου
Δημοσθένης Στρατηγόπουλος

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΧ. ΧΑΡΠΙΑΝΤΙΔΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Τίτλος: ΑΝΔΡΙ ΚΟΣΜΟΣ. Τιμητικός Τόμος
στον Καθηγητή Κωνσταντίνο Κ. Χατζόπουλο

Copyright © ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ /
ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΧ. ΧΑΡΠΙΑΝΤΙΔΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ

Έκδοση: Θεσσαλονίκη 2019

Εκδότης: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ /
ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΧ. ΧΑΡΠΙΑΝΤΙΔΗΣ

Παλαιών Πατρών Γερμανού 38 - Ιωάννου Μιχαήλ 2,
546 22 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310-264748, 6946 461 460

Στοιχειοθεσία – Σελιδοποίηση: Ιωάννα Κ. Κορδαλή
Αλεξανδρείας 3, Θεσσαλονίκη,
τηλ. 2310-234694

Μακέτα εξωφύλλου: Ελευθερία Κεφαλοπούλου

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.biblionet.gr

Όλα τα δικαιώματα μετάφρασης, αναπαραγωγής και προσαρμογής κατοχυρωμένα
για όλες τις χώρες του κόσμου.

ISBN 978-618-5306-83-0

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό σημείωμα.....	11
Βασίλης Κ. Δαλκαβούκης, Ο Καθηγητής Κωνσταντίνος Κ. Χατζόπουλος.....	13

ΜΕΛΕΤΕΣ

Μανόλης Γ. Βαρβούνης, Καλοκαιρινές εκδηλώσεις στη Σάμο ανάμεσα στην παράδοση και στο νεωτερισμό.....	29
Ελπίδα Κ. Βόγλη, Οδός «Στουρνάρα 288»: Κοινωνικές μικροϊστορίες και πολιτική συμβολοποίηση στην εμπορική κωμωδία του παλιού ελληνικού κινηματογράφου της ‘σύντομης’ δεκαετίας του 1960.....	41
Απόστολος Αθ. Γλαβίνας, Τα δύο Νεομαρτυρολογικά κείμενα για το Νεομάρτυρα Αθανάσιο από τη Λήμνο († Ελλήσποντος 1846).....	67
Vassilis K. Dalkavoukis, Constructing boundaries on the Border: an ethnographic approach to memorials of the 1940s in the greek-albanian Border Area.....	77
Αλέξανδρος Δημαράς, Ο Διόνυσος των Βακχών και ο Χριστός του Χριστού πάσχοντος: παράλληλες μορφές δυο τευνομένων τραγωδιών.....	93
Μαρία Δημάση, Όταν η ποίηση συμβάλλει στο γεφύρωμα της πολιτισμικής ετερότητας Ağlayacaksin Heredot (θα κλάψεις Ηρόδοτε): μια «πολυφωνική» ανάγνωση του ποιήματος για μια δια-πολιτισμική διδακτική προσέγγιση..	121
S. Pliadou-Tachou – A. Andreou, Education, urbanization and national identity’s construction: the development of the semi-urban centers of western Greek Macedonia (1912-1936).....	143
Βασιλική Θεοδώρου, «Για να χτίσουμε πιο ηθικούς και υπεύθυνους χαρακτήρες: ψυχολογικά εργαλεία για την ηθικοποίηση της παιδικής ηλικίας και της νεότητας στη μετεμφυλιακή Ελλάδα».....	167
Αναστάσιος Ιορδάνογλου, Ο τουρκικός κώδικας του έτους 1822 για την Καταστροφή της Χίου.....	185
Γιώργος Κόκκινος, Όψεις του μεταπολεμικού ευγονισμού στην Ελλάδα.....	213

<i>Βασιλική Κοντογιάννη, Για τον «έκκεντρο» Ελληνισμό. Μαρτυρίες περιηγητικών κειμένων</i>	231
<i>Φωκίων Π. Κοτζαγεώργης, Νέες οθωμανικές πηγές για την πρώιμη νεότερη ιστορία της Ξάνθης</i>	249
<i>Θανάσης Β. Κούγκουλος, Σέρνει η ζωή στο διάβα της γενιά μαραγκιασμένη. Οι πρώιμες σοσιαλιστικές ιδέες στην ποίηση του Ρήγα Γκόλφη</i>	277
<i>Βασιλική Κράββα, Η κατανάλωση οίνου ως μέσο κοινωνικής διαπραγματεύσεως και καθρέφτης πολιτισμικών ταξινομήσεων: εθνογραφικές διαδρομές του κρασιού στον χώρο και τον χρόνο</i>	305
<i>Έλλη Δεμονίδου, Σηματοδοτήσεις της μνήμης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη. Ιστορική επισκόπηση και σημερινές προοπτικές</i>	321
<i>Ikaros Mantouvalos, The social and financial dimension of place: its significance for the western Macedonian migrants to Hungary in the 18th century</i>	347
<i>Αικατερίνη Σ. Μάρκου, Η εμφάνιση των Πομάκων στο πλαίσιο του βουλγαρικού εθνικού κινήματος κατά τον 19^ο αιώνα και το ζήτημα του εξισλαμισμού</i>	365
<i>Nikos Mavrelou, “Satire” and “Laughter” as characteristics of human identity in Emm. Roidis’ “cultural theory”: Modernity in Europe and the exclusion of Greece</i>	379
<i>Δημήτρης Κ. Μαυροσκούφης, Εκπαιδευτική πολιτική και αφομοίωση των σλαβοφώνων: θεωρητικό και μεθοδολογικό σχέδιο</i>	399
<i>Λεωνίδα Μοίρας, Οι προσλήψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: οι αντιδράσεις των οθωμανών γραφειοκρατών και λογίων απέναντι στον ελληνικό αλυτρωτισμό (1821-1869)</i>	421
<i>Ιωάννης Θ. Μπάκας, Γρηγόριος Παλαμάς ο Αγιοταφίτης Σχολάρχης της Πατριαρχικής Μεγάλης του Γένους Σχολής</i>	451
<i>Ιωάννης Μ. Μπακιρτζής, Η συγκρότηση του σαντζακίου του Ντεντέαγας (1884), ως απάντηση σε ζητήματα εξορθολογισμού της οθωμανικής επαρχιακής διοίκησης, οικονομικής γεωγραφίας και συγκοινωνιακών προτεραιοτήτων</i>	463
<i>Αντώνης Μπαρτζιώκας, Η έκρηξη του ηφαιστείου Tambora της Ινδονησίας το 1815 ως μία από τις αιτίες της Ελληνικής Επανάστασης του 1821</i>	487
<i>Ελεονώρα Ναξίδου, Μεταξύ τοπικής και κρατικής εκκλησιαστικής οργάνωσης: η ιδιότυπη διαδρομή της Αυτοκέφαλης Αρχιεπισκοπής της Αχρίδας</i>	491
<i>Άγγελος Παληκίδης, Διδάσκοντας ιστορία για μια δημοκρατική κοινωνία</i>	507

<i>Alexios G.C. Savvides</i> ‘Those fifty-four terrible days ...’ a note on the bleak anniversary of the siege and fall of Constantinople 565 years after.....	525
<i>Georgios Salakidis</i> , The <i>vakif</i> of Barak Bey, the founder of ottoman Larissa..	539
<i>Δημοσθένης Στρατηγόπουλος</i> , Η πολιορκία και η παράδοση του Ναυπλίου (1537-1540) στο συγγραφικό έργο του Νικολάου Μαλαξού. Ιστορικοφιλολογική προσέγγιση και έκδοση των κειμένων	555
<i>Αθηνά Συριάτου</i> , Η άνοδος, η πτώση και η διαρκής ανθεκτικότητα της ιστοριογραφίας της «βρετανικής παρακμής».....	599
<i>Σπυρίδων Σφέτας</i> , Η εξωτερική πολιτική της Χούντας έναντι της Αλβανίας (1970-1971).....	611
<i>Μαρία Τζιάτζη</i> , Θεόδωρος Πρόδρομος ο φιλοπαίγμων	629
<i>Γεώργιος Χρ. Τσιγάρας</i> , Βυζαντινή και Μοντέρνα τέχνη. Συγκλίσεις και αποκλίσεις	647
<i>Andrew Farrington</i> , Two foundation myths of the Nemean games.....	685
<i>Βασιλική Φίλιου</i> , Το Μακεδονικό ζήτημα ως τις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα.....	703
<i>Ασημάκης Φλιάτουρας – Ζωή Γαβριηλίδου</i> , Γλωσσική αλλαγή και διδασκαλία: σχέση μίσους ή αγάπης;.....	723
<i>Γεώργιος Χρ. Χαριζάνης</i> , Από την Επισκοπή Βυζαντίου στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.....	735

ΣΕΡΝΕΙ Η ΖΩΗ ΣΤΟ ΔΙΑΒΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΑ ΜΑΡΑΓΚΙΑΣΜΕΝΗ

Οι πρώιμες σοσιαλιστικές ιδέες στην ποίηση του Ρήγα Γκόλφη*

Θανάσης Β. Κούγκουλος

Μέλος ΕΔΙΠ

Στη μελέτη μας διερευνούμε τα ποιήματα του Ρήγα Γκόλφη (ψευδώνυμο του Δημήτρη Δημητριάδη) που έχουν σοσιαλιστικό περιεχόμενο, πέρα από το ζήτημα της αισθητικής αποτίμησής τους, σε συνδυασμό με τις συναφείς πεποιθήσεις του ποιητή. Στόχος μας είναι η μικρή συμβολή α. στη σπουδή των πρώτων βημάτων της σοσιαλιστικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα και β. στην ανασυγκρότηση της θεωρητικής υποδομής του Γκόλφη, ζητούμενο της ιστορίας της σοσιαλιστικής σκέψης στην Ελλάδα, που ήδη έχει θέσει ως κατευθυντήρια γραμμή ο Παναγιώτης Νούτσος στην ομώνυμη, θεμελιακή για την έρευνα, ανθολογία του¹.

Ο Γκόλφης, δημοτικιστής και βασικός συνεργάτης του περιοδικού *Ο Νουμάς*, συνθέτει ένα ενδιαφέρον ποιητικό έργο κυρίως ορισμένα χρόνια πριν και κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Στην εποχή του έχει φήμη στους λογοτεχνικούς κύκλους, αλλά μετά τον θάνατό του σε μεγάλο βαθμό λησμονείται ή αγνοείται από τη νεοελληνική φιλολογία. Ενδεικτικό στοιχείο της αποδοχής του στο πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα είναι ότι από το 1921 έως το 1950 σταχυολογείται σε δεκαεπτά διαφορετικές εκδόσεις ανθολογιών νεοελληνικής λογοτεχνίας². Εντούτοις, πολύ σπά-

---

* Μία πρώτη μορφή της μελέτης ανακοινώθηκε στο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο *Η Λογοτεχνία της περιόδου του Μεσοπολέμου στο χώρο της Δυτικής Ελλάδας* (Αγρίνιο, 12-14 Απριλίου 2018). Ευχαριστώ θερμά τον μεταπτυχιακό φοιτητή μου στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο κ. Αντώνη Χαριστό για την πολύτιμη βιβλιογραφική του συμβολή.

1. Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974. Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*. Α' μέρος: *Από το Κοινωνιόν μας ζήτημα στην ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ*, 2Α, Αθήνα ²1994, 174.

2. Χ. Α. Καραόγλου (επιμ.), *Αναλυτική βιβλιογραφία των ανθολογιών. Ανθολογίες ποίησης και πεζογραφίας (1901-1950)*, Θεσσαλονίκη 2016, 63, 67, 74, 78, 86, 91, 112, 128, 132, 143, 154, 163, 177, 206, 212, 225, 236. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.vivliopontikas.gr/myFiles/Anthologies.pdf> (τελευταία πρόσβαση 12/07/2018).

νια εμφανίζεται σε σύγχρονες ανθολογίες³. Συγκεντρωτική έκδοση των ποιητικών συλλογών του κυκλοφορεί μόλις το 2002 με επιμέλεια και εισαγωγή του Κώστα Στεργιόπουλου⁴. Ο Γκόλφης γεννιέται στο Μεσολόγγι το 1882, φοιτά στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και ακολουθεί με δυσθυμία το επάγγελμα του πατέρα του, επιλέγοντας για βιοπορισμό τη σταδιοδρομία του συμβολαιογράφου. Πεθαίνει τα ξημερώματα της Πρωτοχρονιάς του 1958⁵.

Η ποίησή του ακροβατεί ανάμεσα στη στιβαρή παράδοση του Παλαμά και στην ανανέωση που επιχειρούν οι λεγόμενοι νεορομαντικοί-νεοσυμβολιστές ποιητές της γενιάς του Κ. Γ. Καρυωτάκη⁶, με τον οποίο συνυπάρχει στις σελίδες του *Νουμά*⁷ στις αρχές της δεκαετίας του 1920. Ο Μιχάλης Μερακλής τον ανθολογεί στους επιγόνους της γενιάς του 1880 ή «μεταπαλαμικούς»⁸, ο Δημήτρης Τσάκωνας τον κατατάσσει στους παραδοσιακούς κάτω απ' τη βαριά σκιά του Παλαμά⁹ και ο Αλέξανδρος Αργυρίου στην ονομαζόμενη γενιά του 1907¹⁰. Κατά την ταξινόμηση του Αργυρίου, η γενιά του 1907 είναι η πρώτη που διαφοροποιείται από τους ποιητές του 1880, παρεμβάλλεται μεταξύ αυτών και των ποιητών του μεσοπολέμου και περιλαμβάνει τις νέες φωνές που συσπειρώνονται γύρω από το περιοδικό *Ηγησώ*¹¹, το οποίο ιδρύουν στα 1907 οι Κώστας Βάρναλης, Ναπολέων Λαπαθιώτης, Ρώμος Φιλύρας και άλλοι. Ο Γκόλφης συμμετέχει αρχικά στον σχεδιασμό της έκδοσης του περιοδικού *Ηγησώ* στην πορεία διαφωνεί με τις γλωσσικές προτιμήσεις του και αποχωρεί δημοσιεύοντας όμως τρία ποιήματα¹². Στις Ιστορίες της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας καταχωρίζονται ελάχιστα λέξεις για τον λογοτέχνη. Κρίνεται από τον Άριστο Καμπάνη

3. Π.χ. Μ. Αναγνωστάκης (επιμ.), *Η χαμηλή φωνή. Τα λυρικά μιας περασμένης εποχής σε παλιούς ρυθμούς*, Αθήνα 1990, 73-76· Γ. Λαδογιάννη (επιμ.), *Σκοτεινή Ρίζα. Ανθολογία Δουρισμού. Α' 1900-1940*, Αθήνα 2014, 157-161.

4. Ρ. Γκόλφης, *Ποιήματα. Συγκεντρωτική έκδοση*, επιμ. Κ. Στεργιόπουλος, Αθήνα 2002.

5. Για τα βιο-εργογραφικά δεδομένα του ποιητή βλ. Κ. Στεργιόπουλος, «Ο Ρήγας Γκόλφης και η ποίησή του», στο: Ρ. Γκόλφης, *Ποιήματα*, ό.π. 10-19.

6. Κ. Στεργιόπουλος, ό.π. 21-22.

7. Χ. Ντουνιά, Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Αθήνα 2001, 29-30.

8. Μ. Γ. Μερακλής, *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία 1945-1980. Μέρος πρώτο: Ποίηση*, Αθήνα 1986, 23-24· ο ίδιος (επιμ.), *Η ελληνική ποίηση. Ανθολογία, Γραμματολογία*, 2, Αθήνα 2000, 498-503.

9. Δ. Γ. Τσάκωνας, *Λογοτεχνία και Κοινωνία στο Μεσοπόλεμο. Ιστορία της Νεότερης Ελληνικής Λογοτεχνίας και Πολιτικής Κοινωνίας. Το κρίσιμο Είκοσι με Τριάντα*, Αθήνα 1987, 329, 355.

10. Α. Αργυρίου, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της στα χρόνια του Μεσοπολέμου (1918-1940)*, 1, Αθήνα 2002, 13.

11. Α. Αργυρίου, ό.π. 10-12.

12. Β. Πάτσιου, *Ηγησώ (1907-1908). Ποιητική Έκδοση (1913-1914)*, *Περιοδικά Λόγου και Τέχνης* 2, Αθήνα 1992, 13, 14, 23, 24, 27, 29.

ως μαθητής του Παλαμά και δεξιότηχης του στίχου¹³, από τον Κ. Θ. Δημαρά ως αξιόλογος τεχνίτης του στίχου¹⁴, από τον Γ. Βαλέτα καταγράφεται με την ιδιότητα του προσδευτικού κριτικού του *Νουμά* που διακρίνεται και στην ποίηση¹⁵ και κατά παρόμοιο τρόπο από τον Λίνο Πολίτη, ο οποίος τον προτείνει ως κριτικό που γράφει και ποιήματα με ευαίσθητη διάθεση και με πολύ τεχνική επεξεργασία¹⁶.

Το 1924, με αφορμή μία βιβλιοκρισία, ο Κωστής Παλαμάς προσέχει από πολύ νωρίς τη σοσιαλιστική πτυχή του Γκόλφη, την αξιολογεί θετικά και τη διασταυρώνει με την πεζογραφία του Κώστα Παρορίτη και την ποίηση του Κώστα Βάρναλη:

Και ως ποιητής ιδεολογικός, [...] σημειώνει τον ερχομό μιας σοσιαλιστικής συνείδησης μέσα στη νεοελληνική ποίηση, για να σταθή αντίθετη και αντίμαχη της παραδομένης πατριδολάτρικης ιδεολογίας. Και η τάση του αυτή μας δίνει το δικαίωμα να τον τοποθετήσουμε ανάμεσα ενός πεζογράφου του Κώστα Παρορίτη, κ' ενός ποιητή, του Τανάλια του «Φωτός που καίει», χωρίς να έχη, ως την ώρα τουλάχιστο, τη συστηματική πολεμικότητα του πρώτου, και τον αφρισμένο μπολσεβιζισμό του δεύτερου»¹⁷.

Περίπου μία δεκαετία αργότερα ο Μίμης Κυριακίδης, σ' ένα αντιμαρξιστικό άρθρο για την καταστρεπτική επίδραση της Οκτωβριανής Επανάστασης στη λυρική μας ποίηση, ανιχνεύει το πολιτικό της μήνυμα σε ορισμένους στίχους του Γκόλφη και ιδιαίτερα στο ποίημα «Εργάτης» από τη συλλογή *Στο γύρισμα της ρίμας*¹⁸. Ύστερα από τον Εμφύλιο ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου τον συγκαταριθμεί σε μία ολιγομελή ομάδα προδρομικών σοσιαλιστών λογοτεχνών¹⁹ και ο Φώτος Γιοφύλλης διακριβώνει ότι από το 1912 στα ποιήματά του τον συνεπαίρνει ο αγώνας για την οικονομική λευτεριά του εργάτη.²⁰

Την ίδια περίοδο το εκτοπισμένο ΚΚΕ, μέσα από τον παράνομο ραδιοφωνικό σταθ-

13. Α. Καμπάνης, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 5 1948, 264.

14. Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Αθήνα 9 2000, 563.

15. Γ. Βαλέτας, *Επίτομη Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1966, 125.

16. Λ. Πολίτης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 5 1989, 265. Την κριτική του στον *Νουμά* επισημαίνει και ο Α. Καμπάνης, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Κριτικής*, Αθήνα 1935, 152, που φρονεί ότι τα άρθρα του «χαρακτηρίζει ο θρησκευτικός φανατισμός της Σχολής» του «ολοκληρωτικού δημοτικισμού».

17. Κ. Παλαμάς, «'Στο γύρισμα της ρίμας'», εφ. *Ελεύθερος Λόγος* (29 Δεκεμβρίου 1924) 2 και αναδημοσίευση: Κ. Παλαμάς, *Άπαντα. Μελέτες και άρθρα (1920-1926)*, 12, Αθήνα χ.χ., 309.

18. Μ. Κυριακίδης, «Η επίδραση της Ρωσικής επανάστασης στη νεοελληνική ποίηση», *Νέα Ζωή* 1 (15 Απριλίου 1933) 77.

19. Μ. Μ. Παπαϊωάννου, «Η προδρομική σοσιαλιστική λογοτεχνία. Θεοτόκης - Παρορίτης - Χατζόπουλος», εφ. *Η Αυγή* (10 Νοεμβρίου 1955).

20. Φ. Γιοφύλλης, «Ρήγας Γκόλφης», *Νέα Εστία* 745 (15 Ιουλίου 1958) 1066.

μό «Η Φωνή της Αλήθειας» που βρίσκεται υπό την καθοδήγηση της ΚΕ του κόμμα-
τος,²¹ εφαρμόζοντας τη νέα πολιτική γραμμή προσέλευσης των δημοκρατικών δυνά-
μεων της Ελλάδας αποδέχεται επίσημα, στην επέτειο ενός χρόνου από τον θάνατό του
(8 Ιανουαρίου 1959 - ΑΔ/7), την προσφορά και τη συμβολή του για το ριζώμα των
σοσιαλιστικών ιδεών στην ελληνική πραγματικότητα και τον επαινεί ανεπιφύλακτα:

Φανατικός πρωτομάχος του δημοτικισμού, δεν έμεινε δεμένος στα στενά πλαίσια του γλωσσικού αγώνα, αλλά ξεχωρίζει από τους άλλους φανατικούς δημοτικιστές [...] με μια πλατειά κοινωνική αποστολή: την κοινωνική απελευθέρωση του λαού, τη διάδοση στις λαϊκές μάζες των νέων ιδανικών της ανθρωπότητας, των ιδανικών του σοσιαλισμού²².

Ομοίως από την υπερορία, ο πεζογράφος και ερευνητής του νέου ελληνισμού Δημήτρης Χατζής σχολιάζει πως πολύ νωρίς επηρεάστηκε από τις κοινωνικές ιδέες και εισηγείται χωρίς ανταπόκριση να μαζευτούν όλα τα επαναστατικά του ποιήματα και να εκδοθούν σε ένα τόμο²³.

Έπεται ο Γιάννης Κορδάτος στη μαρξιστικής αντίληψης *Ιστορία του*, καθώς αποπειράται εν μέρει να αναμορφώσει τον λογοτεχνικό κανόνα εστιάζοντας σε ποιητές και πεζογράφους με ριζοσπαστικό, σοσιαλιστικό και αριστερό προσανατολισμό²⁴. Του αφιερώνει επτά ολόκληρες σελίδες²⁵ επιδιώκοντας να παρουσιάσει

21. «Η Φωνή της Αλήθειας» είναι η από το 1958 συνέχεια του ραδιοφωνικού σταθμού του ΚΚΕ «Ελεύθερη Ελλάδα». Η συντακτική ομάδα εδρεύει στο Βουκουρέστι και ο σταθμός εκπέμπει από το Χάλε της Λειψίας και από το Βουκουρέστι. Βλ. Β. Ψιμούλη, «*Ελεύθερη Ελλάδα*» / «*Η Φωνή της Αλήθειας*». *Ο παράνομος ραδιοσταθμός του ΚΚΕ. Αρχείο 1947-1968*, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, Αθήνα 2006, 74-90.

22. «Ρήγας Γκόλφης. Ένας πρωτοπόρος στοχαστής», 8/1/1959, δακτυλόγραφο αρχειακό τεκμήριο στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας. Ψηφιακό αντίγραφο διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://62.103.28.111/aski/rec.asp?id=39459> (τελευταία πρόσβαση 12/07/2018).

23. Δ. Χατζής, «Πρόδρομοι και πρωτοπόροι της προοδευτικής μας λογοτεχνίας. Ν. (sic) Παρρορίτης - Ρ. Γκόλφης», *Πυρός* [Ανατολική Γερμανία / Δρέσδη] 6 (Δεκέμβρης 1962) 36, 44. Ψηφιακό αντίγραφο διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://62.103.28.111/aski/rec.asp?id=39615> (τελευταία πρόσβαση 12/07/2018).

24. Για τα μαρξιστικά κριτήρια της *Ιστορίας του Κορδάτου* βλ. Β. Αποστολίδου, «Αντιστάσεις και μεταμορφώσεις του λογοτεχνικού κανόνα: οι έλληνες μαρξιστές και η ιστορία της λογοτεχνίας», στο: *Ζητήματα Ιστορίας των Νεοελληνικών Γραμμάτων. Αφιέρωμα στον Κ. Θ. Δημαρά*, Τμήμα Φιλολογίας Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1994, 47-50· η ίδια, *Λογοτεχνία και Ιστορία στη μεταπολεμική αριστερά. Η παρέμβαση του Δημήτρη Χατζή 1947-1981*, Αθήνα 2003, 92-103· Μ. Μητσού, «Εθνικά σχήματα στις νεοελληνικές μαρξιστικές γραμματολογίες», στο: Α. Καστρινάκη - Α. Πολίτης - Δ. Τζιόβας (επιμ.), *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα. Προτάσεις ανασυγκρότησης, θέματα και ρεύματα*, Πρακτικά συνεδρίου στη μνήμη του Αλέξανδρου Αργυρίου, Ηράκλειο 2012, 451-452, 456-458.

25. Για τα μαρξιστικά κριτήρια της *Ιστορίας του Κορδάτου* βλ. Β. Αποστολίδου, «Αντιστάσεις και μεταμορφώσεις του λογοτεχνικού κανόνα: οι έλληνες μαρξιστές και η ιστορία της λογοτε-

στο ελληνικό κοινό τον αληθινό Γκόλφη, που κατά την γνώμη του αποσιωπούν οι γραμματολόγοι και υποτιμούν οι προοδευτικοί στοχαστές²⁶. Αναγνωρίζει, με βάση την προσωπική του γνωριμία (τον Γκόλφη τον γνώριξα καλά, πολύ καλά), ότι είναι ένας πραγματικός ανθρωπιστής στον οποίο ο σοσιαλισμός σαν θεωρία και πράξη του έγινε βίωμα, με αποτέλεσμα να μείνει πιστός στη σοσιαλιστική ιδέα και ουδέποτε να μεταπηδήσει από το σοσιαλιστικό στρατόπεδο [...] στο αστικό. Ο Κορδάτος εκτιμά πως ο Γκόλφης συγκινείται από τις αθλιότητες της κοινωνικής ζωής και την κοινωνική αδικία και σαλπίζει το σηκωμό της φτωχολογιάς. Με ικανοποίηση μνημονεύει αρκετά παραδείγματα από τα σοσιαλιστικά του τραγούδια, που πιστεύει ότι είναι στο είδος τους τα καλύτερα που έχουν γραφτεί για την εργατική ιδέα.

Αντίθετα, η σοσιαλίζουσα διάσταση της ποίησής του εκλαμβάνεται, με ιδεολογικά ή αισθητικά κριτήρια, από τον Δημήτρη Γιάκο ως τεκμήριο των λογοτεχνικών αναζητήσεων μιας εποχής και ενός αδιέξοδου πόθου, το οποίο φωτίζει την πορεία, αλλά και την κρίση ταυτόχρονα μιας νεανικής, προχωρημένης συνείδησης, που θαμπώνεται από το όραμα της Κοινωνικής Δικαιοσύνης, μα που δεν αργεί να ριχτεί στην πιο μαύρη απογοήτευση²⁷, και θεωρείται από τον Στεργιόπουλο ως η πιο αποτυχημένη και η πιο παράταιρη του έργου του²⁸. Απόσταση κρατά και ο διανοούμενος Νίκος Γιαννιός, θιασώτης του κοινοβουλευτικού δρόμου προς τον σοσιαλισμό και αρχισυντάκτης του *Ριζοσπάστη* (1917-1918),²⁹ αμφισβητώντας τη βιωματική σχέση του Γκόλφη και των ποιημάτων του με τον σοσιαλισμό:

χνίας», στο: *Ζητήματα Ιστορίας των Νεοελληνικών Γραμμάτων*. Αφιέρωμα στον Κ. Θ. Δημαρά, Τμήμα Φιλολογίας Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1994, 47-50· η ίδια, *Λογοτεχνία και Ιστορία στη μεταπολεμική αριστερά. Η παρέμβαση του Δημήτρη Χατζή 1947-1981*, Αθήνα 2003, 92-103· Β. Χατζηβασιλείου, «Η Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας: Ένα ύστατο προπύργιο του μαρξισμού», *Διαβάξω* 523 (Νοέμβριος 2011), 100-102· Μ. Μητσού, «Εθνικά σχήματα στις νεοελληνικές μαρξιστικές γραμματολογίες», στο: Α. Καστρινάκη - Α. Πολίτης - Δ. Τζιόβας (επιμ.), *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα. Προτάσεις ανασυγκρότησης, θέματα και ρεύματα*, Πρακτικά συνεδρίου στη μνήμη του Αλέξανδρου Αργυρίου, Ηράκλειο 2012, 451-452, 456-458.

26. Ο Γ. Κορδάτος, ό.π. 528, σημ. 1, 530, σημ. 1, αντιτάσσεται έντονα στον Ν. Βρεττάκο, «Μάρκου Αυγέρη, Β. Ρώτα, Θρ. Σταύρου, Μ. Μ. Παπαϊωάννου: 'Η Ελληνική Ποίηση Ανθολογούμενη'», *Επιθεώρηση Τέχνης* 63-64 (Μάρτιος-Απρίλιος 1960) 241, διότι κατηγορεί τον Παπαϊωάννου πως στην ανθολογία του παραχωρεί «δύο (!) σελίδες» στον Ρήγα Γκόλφη, περισσότερες συγκριτικά με τον Παλαμά και τον Σικελιανό, και σημειώνει με ειρωνεία «είναι αρκετό το ότι "μετάφρασε τον ύμνο της Διεθνούς και το Καταστατικό του Σοσιαλεργατικού κόμματος στη δημοτική"». Η πληροφορία για μετάφραση του καταστατικού δεν διασταυρώνεται από την έρευνα.

27. Δ. Γιάκος, *Αυρικοί της Ρούμελης*, Αθήνα 1958, 176.

28. Κ. Στεργιόπουλος, «Ο Ρήγας Γκόλφης», ό.π. 58.

29. Για την πολιτική δραστηριότητα και τη σοσιαλιστική ιδεολογία του Γιαννιού βλ. Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974. Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*, ό.π. 91-101, 291-301· ο ίδιος, *Νίκος Γιαννιός. Άνδρος 1885 - Αθήνα 1958*, Αθήνα 1997.

[...] Η αλήθεια είναι πως ο Γκόλφης δεν είχε ούτε ξήσει ούτε σπουδάσει τον σοσιαλισμό. [...] Εν τούτοις, ο νεαρός συμβολαιογράφος με τις φιλολογικές αγάπες, συναρπαγμένος από τον δημοτικισμό, πρωτογνώρισε τον σοσιαλισμό στις στήλες του «Νουμά», από τις συζητήσεις που είχαν γίνει (1908 - 1912) ανάμεσα στους συντηρητικούς εθνικιστές και στους σοσιαλιστές. Ο ορθολογισμός του [...], η καλή του καρδιά, έκλιναν αμέσως προς το μέρος των σοσιαλιστών, μα έμεινε πάντα ένας ερασιτέχνης του σοσιαλισμού, χωρίς ρίζες βαθιές ή πίστη βαθειά. [...] τα τραγούδια του [...] είχαν μέσα τους επαναστατισμό, μα ήταν «ποίηση γραφείου» [...] [γιατί δεν είχε] λάβει ενεργό μέρος στους αγώνες των εργατών [...] ώστε να [εμπνευσθεί] άμεσα απ' αυτούς³⁰.

Αναφορικά με την επικριτική τοποθέτηση απέναντι στον Γκόλφη, που στρέφεται παραλλήλως και προς έργα νεοφώτιστων της κοινωνιστικής φιλολογίας [= λογοτεχνίας] όπως των Κώστα Παρορίτη και Κωνσταντίνου Θεοτόκη, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι ο Γιαννιός από το 1915 διατείνεται πως νεοελληνική φιλολογία δεν υπάρχει, ούτε είναι δυνατό να υπάρξει διότι αναπαράγει την ταξική κοινωνία, ενώ για τους Ευρωπαίους ο μεγαλύτερος ποιητής της Ελλάδας παραμένει ο ελληνικός λαός με το δημοτικό τραγούδι. Πρεσβεύει ότι για να διαμορφωθεί υπολογίσιμη νεοελληνική λογοτεχνία, οφείλει να αντικατοπτρίζει τον πόνο και τα ιδανικά του λαού, αλλά χρειάζεται πρώτα πρώτα η αλλαγή του ελληνικού περιβάλλοντος· δηλαδή η οικοδόμηση του σοσιαλισμού. Κατά τα λεγόμενά του, η αληθινή φιλολογία προϋποθέτει την κοινωνική επανάσταση, τη μετάβαση σ' ένα καλλίτερο κοινωνικό καθεστώς και ένα λαό μορφωμένο. Επομένως, η μερική άρνηση της σοσιαλιστικής λογοτεχνίας του Γκόλφη έχει ως θεωρητική αφετηρία μία σοσιαλιστική αντίληψη περί τέχνης, που από αυτήν την οπτική συγκρίνεται μονάχα με την τέχνη της Αθηναϊκής Δημοκρατίας³¹ και βασίζεται στη μαρξιστική αρχή ότι ο υλικός κόσμος γεννά τις πνευματικές εκδηλώσεις³². Βέβαια πίσω από την άποψή του για τον Γκόλφη κρύβεται και η γενικότερη δυσπιστία του για τον κύκλο του Νουμά: Εν τούτοις το κοινωνικο-πολιτικό πρόγραμμα του «Νουμά» ήταν κι' αυτό κατά βάθος εθνικιστικό παρ' όλες τις αργότερες φιλοσοσιαλιστικές έρευνές του και παρ' όλα τα σοσιαλιστικά συγγραφικά έργα [...] του Δ. Ταγκόπουλου³³.

Για τον Γκόλφη, η υιοθέτηση φιλοσοσιαλιστικών αντιλήψεων προκύπτει μέσα από μία ευρύτερη αντιμετώπιση των διεκδικήσεων του ψυχαραϊκού δημοτικισμού του

30. Ν. Γιαννιός, «Ο Σοσιαλισμός του Γκόλφη», *Νέα Εστία* 745 (15 Ιουλίου 1958) 1067. Την κριτική του Γιαννιού για «ερασιτεχνική» σχέση του Γκόλφη με τον σοσιαλισμό επαναλαμβάνει και ο Δ. Γ. Τσάκωνας, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, 3, Αθήνα 1981, 1025.

31. Για τις παρατιθέμενες θέσεις του σχετικά με τη νεοελληνική λογοτεχνία βλ. το φυλλάδιο: Ν. Γιαννιός, *Πώς θα υπάρξει νεοελληνική φιλολογία (Συζητήσεις σοσιαλιστή μ' έναν αισθητιστή)*, Αθήνα 1915, 3-9, 11-16 και β' έκδοση: *Φιλολογία, Τέχνη, Σοσιαλισμός*, Αθήνα 1920, 5-14, 18-28.

32. Ν. Γιαννιός, *Δημοτικισμός και Σοσιαλισμός*, Αθήνα 1927, 30.

33. Ν. Γιαννιός, *ό.π.* 8-9.

Νουμά, που απηχεί συνακόλουθες πολιτικές διαδικασίες και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Το αίτημα για υπερίσχυση της δημοτικής/λαϊκής γλώσσας είναι, μέχρι ενός σημείου, και πολιτικό αίτημα για ανύψωση του λαού και λαϊκή κυριαρχία³⁴. Ο Γεώργιος Σκληρός ήδη από το 1907 στο περίφημο βιβλίο του *Το κοινωνικόν μας ζήτημα* συσχετίζει άρρηκτα τον δημοτικισμό με τη σοσιαλιστική προοπτική, υποδεικνύοντας για την ευόδωση του σκοπού των δημοτικιστών τον κλονισμό του κοινωνικού συστήματος και τη συμμαχία τους με την εργατική τάξη³⁵. Το δοκίμιο του Σκληρού προκαλεί, μέσω πυκνής αρθρογραφίας στον *Νουμά* την περίοδο 1907-1909, μακρά συζήτηση στους κόλπους των δημοτικιστών μεταξύ των υπέρμαχων του σοσιαλισμού (αναμόρφωση της κοινωνίας διαμέσου της πάλης των τάξεων) και των οπαδών του εθνικισμού (ενδυνάμωση του έθνους-κράτους)³⁶, την οποία αναφέρει ο Γιαννιός σε προηγούμενο παράθεμά μας. Κατά τον διετή διάλογο ο *Νουμάς* σταδιακά μετασχηματίζεται σε φορέα σοσιαλιστικών ζυμώσεων και κοινοποίησης των περιθωριακών έως τότε σοσιαλιστικών ιδεών στον προοδευτικό κόσμο της Ελλάδας³⁷.

Ο Γκόλφης ακριβώς αυτή τη χρονική στιγμή (Οκτώβριος 1907), με την οικονομική συνεισφορά του «Αδερφάτου της Εθνικής Γλώσσας» της Κωνσταντινούπολης, αναλαμβάνει βοηθός στη διόρθωση και στη διεκπεραίωση του *Νουμά*³⁸ και η επαφή του με το περιοδικό γίνεται πλέον πολύ στενή³⁹. Η αφοσίωσή του στη δημοτική γλώσσα συγκλίνει με την άρση της κοινωνικής ανισότητας. Μάλιστα, ο ποιητής και πεζογράφος Κωσταντίνος Χατζόπουλος προτρέπει, σε επιστολή του από το Μόναχο (23 Οκτωβρίου 1909), τον διευθυντή του *Νουμά* Δημήτρη Π. Ταγκόπουλο να συστήσει ένα σύνδεσμο σοσιαλιστών δημοτικιστών και επιθυμεί την εγγραφή του Γκόλφη ως ιδρυτικού μέλους.⁴⁰ Είναι χαρακτηριστικό της σύμπλευσης των γλωσσι-

34. Χ.-Δ. Γουνελάς, *Η σοσιαλιστική συνείδηση στην ελληνική λογοτεχνία 1897-1912*, Αθήνα 1984, 67-71.

35. Γ. Σκληρός, *Έργα*, επιμ. Λ. Αξελός, Αθήνα 1976, 126-130.

36. Για μία κριτική ανασκόπηση του περιεχομένου της συζήτησης και για τα είκοσι έξι άρθρα των ένδεκα συζητητών, τα οποία την αποτελούν, βλ. την εισαγωγή και τα κείμενα στο: Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου (επιμ.), *Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα*, Αθήνα 2000.

37. Β. Καραφουλίδου, *Η γλώσσα του σοσιαλισμού. Ταξική προοπτική και εθνική ιδεολογία στον ελληνικό 19ο αιώνα*, Αθήνα 2011, 359-382.

38. Γ. Παπακώστας, *Εκπαιδευτικός Δημοτικισμός. Ο Φώτης Φωτιάδης και το «Αδερφάτο της Εθνικής Γλώσσας»*, Αθήνα 1989, 91, 252.

39. Ο Γκόλφης, που ανήκει στη «συνομοσπονδία» του «Νουμά» κατά την έκφραση του Ταγκόπουλου (βλ. εικ.), πλησιάζει το περιοδικό για πρώτη φορά το 1905. Βλ. Δ. Π. Ταγκόπουλος, *Φιλολογικά Πορτραίτα 1886-1920*, Αθήνα 1922, 132-133, 134.

40. «Ανέκδοτα γράμματα του Κ. Χατζόπουλου στον ιδρυτή του «Νουμά»», *Ο Νουμάς* [χρόνος ΚΒ'] 786 (Οκτώβρης 1929) 7, 8. Τελικά, ο Χατζόπουλος τον Δεκέμβριο του 1909 στο Μόναχο πρωτοστατεί στη σύσταση της βραχύβιας «Σοσιαλιστικής Δημοτικιστικής Ένωσης» με ιδρυτικό μέλος τον Ταγκόπουλο. Βλ. Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974. Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής*

κών ανησυχιών του Γκόλφη με τις σοσιαλιστικές προτάσεις που προβάλλονται στις στήλες του *Νουμά* πως, κρίνοντας στα 1912 τη διαδρομή του εντύπου, διαπιστώνει ότι καταφέρνει να βασιχρή παλληκαρίσια σηκωμένο το κόκκινο μπαϊράκι της δημοτικής μας γλώσσας, μπαϊράκι επαναστατικό για την πολιτεία, για την κοινωνία, για την δασκαλοκρατία που έζωνε και ζώνει το περισσότερο έθνος⁴¹.

Πιο κατηγορηματικά παίρνει θέση στο ιδεολογικό δίπολο *πάλη των τάξεων vs έθνος-κράτος*, υπέρ του πρώτου κοσμοθεωρητικού μοντέλου, αποδοκιμάζοντας ως πατριδοκάπηλο το δράμα του Μάρκου Μαρή *Η αθώα αμαρτωλή*, που ανεβαίνει στο Βασιλικό Θέατρο τον Νοέμβριο του 1914. Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους αναλύει τις οικονομικές και ταξικές παραμέτρους συγκρότησης του κράτους-πατρίδα, που επισύρει τον μεγαλοϊδεατισμό και τη συνεχή εδαφική διεύρυνση, και ευθυγραμμίζεται με τη μαρξιστική προσέγγιση, όπως την αφομοιώνει υπό το πρίσμα του *Κοινωνικού μας ζητήματος* και των μεταγενέστερων πραγματειών στον *Νουμά* του, επηρεασμένου από τον Γκεόργκι Πλεχάνοφ, Σκληρού⁴²:

[...] τα κοινά οικονομικά συμφέροντα, που βέβαια τα έχει στα χέρια της και τα εκμεταλλεύεται η κυρίαρχη, σε βάρος της δουλεύτρας κάτω τάξης, αποτελούνε τη θετική βάση της πατρίδας του σήμερα. Όλα τάλλα, κοινή γλώσσα, κοινή θρησκεία, κοινές αγάπες και προτιμήσεις, είναι αποτελέσματα κι όχι αιτίες.

Με την παλιά ιερήν ιδέα της πατρίδας, βουτημένη στο νεφέλωμα της αγιοσύνης, ξακολουθούν ακόμα και στα σημερινά μας χρόνια, οι εθνολάτρες, πιστοί αντιπρόσωποι της τάξης που τους ξεφυτρώνει, να συγκινούν τις καρδιές και να πλάθουν τα φρονήματα. Φοβούνται να φανερώσουν τη θετική βάση της πατρίδας, να δείξουν την αληθινή ανάγκη που συμμαζώνει τους λαούς της εποχής μας κάτω από μια σημαία⁴³.

Ο Νούτσος ταυτίζει μία σειρά από μαχητικά σημειώματα στον *Νουμά*, υπογεγραμμένα με το ψευδώνυμο «Επιθεωρητής», με κείμενα του Γκόλφη⁴⁴, παρότι ο Μήτσος Λυγίζος και ο Στεργιόπουλος ισχυρίζονται πως το συγκεκριμένο ψευδώ-

τάξης (1907-1925) ό.π. 37, 60, 166, 213, 225.

41. Ρ. Γκόλφης, «Ο δρόμος του “Νουμά”», *Ο Νουμάς* [χρονιά Γ'] 461 (1 Γενάρη 1912) 11-12.

42. Για την αμφισβήτηση «της ιδέας του έθνους και της πατρίδας, όπως την εννοούν οι αστοί» και της «ουτοπιστικής “μεγάλης ιδέας”» από τον Σκληρό βλ. Β. Καραφουλίδου, *Η γλώσσα του σοσιαλισμού*, ό.π. 403-411. Ο Γ. Σκληρός, *Έργα*, ό.π. 524, ομολογεί απερίφραστα τις οφειλές του στον Πλεχάνοφ: «και μεις έτυχε να επηρεαστούμε από τις ιδέες και τα συγγράμματα του μεγάλου σοφού και φυλάττομε στην ψυχή μας ευλαβή τη μνήμη του ονόματός του».

43. Ρ. Γκόλφης, «Πατριωτικά έργα. “Η αθώα αμαρτωλή”», *Ο Νουμάς* [χρονιά ΙΒ'] 540 (22 Νοέβρη 1914) 273.

44. Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974. Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*, ό.π. 45-46, 173-174.

νυμο το μοιράζεται με τον Ταγκόπουλο⁴⁵. Ένα από αυτά τα σχόλια (Μάιος 1909), που ανακοινώνει τη διεξαγωγή πανεργατικού συνεδρίου της Κοινωνιολογικής Εταιρείας στον Βόλο και φέρει μότο από το πόνημα του Σκληρού, είναι ένα κομβικό κείμενο-μανιφέστο, στην ακτίνα επιρροής του *Κοινωνικού μας ζητήματος*, για τη συμπίεση της δημοτικιστικής κίνησης με την κομματική οργάνωση και την κατάρτιση του πολιτικού προγράμματος του πρώιμου ελληνικού σοσιαλισμού⁴⁶. Στο άρθρο προπαγανδίζεται η σοσιαλιστική αποκατάσταση της αδικίας:

Η σοσιαλιστική ιδέα δεν είτανε δυνατό, παρά να φυτρώση λαγαρή και μεστή στον τόπο που πάντοτες λατρεύτηκε η Δευτεριά με όλο το πλάτος της σημασίας της. Ο ραγιαδισμός, η λατρεία στο χρήμα, το σκύψιμο των ανθρώπων μπροστά στον κάθε τυχαίο παραδούχο, η βασιλεία της ψευτοζωής, η πολιτική του ρούφουλα και της αρπαγής, θα χτυπηθή γερά από το γενναίο, τον αγνό, τον ανόθευτο, τον τίμιο εργατικό ελληνικό λαό, που έρχεται να τονέ βγάλλη από το σκοτάδι που βρίσκεται, η μεγάλη Σοσιαλιστική Ιδέα, φέρνοντας τις αύρες της χαράς, της ζωής, της ισότητας και της αδερφοσύνης⁴⁷.

Σε άλλα σχόλια (1910-1911) του «Επιθεωρητή» υποστηρίζεται ότι ο λαός της δουλειάς ξυπνώντας και νουθετώντας τον εαυτό του θα παλέψει για τη δημιουργία ενός καθαρού κι αληθινού *Λαϊκού κόματος*⁴⁸ και ότι ακόμη είναι χρέος να πολεμηθεί η αδικία, η ανισότητα και η εκμετάλλευση του σημερινού κοινωνικού καθεστώτος, που μεταχειρίζεται όλα τα ύπουλα και τ' ακατανόμαστα μέσα για να κρατήσει την υπεροχή του [...] ⁴⁹. Αναμφίβολα η ταύτιση του Νούτσο είναι εξαιρετικά πιθανή, δεδομένου ότι ο Ταγκόπουλος διατηρεί επιφυλάξεις και παρουσιάζει αμφιταλαντεύσεις απέναντι στον σοσιαλισμό⁵⁰. Και ο Γκόλφης αποτιμώντας τη θεατρική παραγωγή του Ταγκόπουλου σημειώνει ότι ο *συγγραφέας δεν κάνει καθαρό σοσιαλισμό, αλλά κινείται προς*

45. Μ. Λυγίζος, *Θέματα και Ποιητές. Δοκίμια και Μελέτες*, Αθήνα 1977, 158· Κ. Στεργιόπουλος, «Ο Ρήγας Γκόλφης», ό.π. 16.

46. Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, «Η συζήτηση στο *Νουμά* (1907-1909)», στο: Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, (επιμ.), *Δημοτικισμός*, ό.π. π'-πα'. Πέρα από τον Νούτσο αναγνωρίζει τον Γκόλφη ως συντάκτη του άρθρου και ο Γ. Δ. Μπουμπούς, *Η ελληνική κοινωνία στην πρώιμη μαρξιστική σκέψη: Γ. Σκληρός – Γ. Κορδάτος (1907-1930)*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σπουδών, Αθήνα 1996, 305-306, 321, σημ. 30.

47. Επιθεωρητής, «Το γλωσσικό φως στο Πανεργατικό Συνέδριο του Βόλου», *Ο Νουμάς* [χρονιά Ζ'] 345 (24 Μάη 1909) 3.

48. Επιθεωρητής, «Λαϊκό κόμα», *Ο Νουμάς* [χρονιά Η'] 410 (24 Οχτώβρη 1910) 178.

49. Επιθεωρητής, «Εργάτης-Γεωργός», *Ο Νουμάς* [χρονιά Θ'] 441 (10 Τρυγητή 1911) 395.

50. Γ. Χ. Καλογιάννης, *Ο Νουμάς και η εποχή του (1903-1931). Γλωσσικοί και ιδεολογικοί αγώνες*, Αθήνα 1984, 132-135, 151 σημ. 77.

την ιδεολογία του προχωρημένου και προοδεμένου μικροαστισμού⁵¹.

Ωστόσο, ο Γκόλφης τάσσεται ανοιχτά υπέρ της σοσιαλιστικής ιδεολογίας και εμφανίζεται τακτικά σε εφημερίδες του εργατικού κινήματος και σε κομματικά έντυπα σοσιαλιστικών οργανώσεων. Με το λογοτεχνικό του όνομα υπογράφει:

α. Στις 8 Μαρτίου 1908 επιστολή στην εφημερίδα *Ο Εργάτης* του Βόλου, την οποία στέλνει μαζί με τη συνδρομή του στον διευθυντή Κώστα Ζάχο, όπου διεκτραγωδεί την οικονομική κατάσταση του εργατόκοσμου, καυτηριάζει την αντιδραστική στάση της κεφαλαιοκρατίας και υπογραμμίζει τη διαφωτιστική και απελευθερωτική για τον λαό δυναμική του δημοτικισμού και του σοσιαλισμού:

Ίσα με τώρα όλοι τον εκμεταλλεύονται αυτό το δυστυχισμένο λαό μας, και για ανταμοιβή του καταπατούνε τα δικαιώματα, του κλέβουνε τον ιδρώτα, τον σαπίζουνε στους φόρους και στις φυλακές, του χαλούνε τη γλώσσα και τόσο του έχουνε οι Τύραννοί του θαμπώσει τα μάτια, ώστε να του παραστάνουνε για προδότες, αυτούς που αγωνίζονταν στο πλάι του, (καθώς τους δημοτικιστάδες) για τη γλώσσα, και (καθώς τους σοσιαλιστάδες) για τα δικαιώματά του, και την οικονομική του λευτεριά.

Και ο λαός ο αξύπνητος τα χάρφτει όλα αυτά, κι ακολουθεί τους ταρταρίνους πλουτοκράτες τυφλά⁵².

Στο ίδιο φύλλο δημοσιεύεται και το αφιερωμένο στην εφημερίδα (στον αγώνα του «Εργάτη») ποίημα του Γκόλφης «Ζωή κι Ανάσταση»⁵³, που μετά από ένα χρόνο ενσωματώνεται στη συλλογή *Τα τραγούδια του Απρίλη*. Στο ποίημα, όπως και στην επιστολή, στηλιτεύονται οι Τύραννοι-πλουτοκράτες που δυναστεύουν τους μεροκαματιάρηδες:

*Αληθινά τα μάτια μας μέσα στον παιδεμό μας,
ας νιώσουνε τον Τύραννο που τάδελε κλειστά,
και πως το χέρι που κρατάει σφιγμένο το λαιμό μας
μας κάρφωσε τις όψεις μας σαν έργατα φριχτά.*

β. Τον Δεκέμβριο του 1908 το θεατρικό έργο *Γήταυρος*,⁵⁴ που ανεβαίνει στη

51. Ρ. Γκόλφης, «Ο Λυτρωμός». Το νέο δράμα του Δ. Π. Ταγκόπουλου», *Ο Νουμάς* [χρονιά ΙΗ'] 718 (9 Γεννάρη 1921) 20.

52. Εφ. *Ο Εργάτης*. *Όργανον των συμφερόντων του εργαζόμενου λαού* (Βόλος, 8 Μαρτίου 1908) 2. Ψηφιακό αντίγραφο διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://62.103.28.111/aski/rec.asp?id=11987> (τελευταία πρόσβαση 12/07/2018). Βλ. και Ν. Κολιού, *Οι ρίζες του εργατικού κινήματος και ο «Εργάτης» του Βόλου*, Αθήνα 1988, 97.

53. Εφ. *Ο Εργάτης*, ό.π. 4. Ψηφιακό αντίγραφο διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://62.103.28.111/aski/rec.asp?id=12003> (τελευταία πρόσβαση 12/07/2018). Βλ. και Ν. Κολιού, ό.π. Ο Κ. Στεργιόπουλος, «Ο Ρήγας Γκόλφης...», ό.π. 29, αποδίδει εσφαλμένα την αφιέρωση γενικά στον εργάτη και όχι στους αγώνες της εφημερίδας *Ο Εργάτης*.

54. Ρ. Γκόλφης, «Ο Γήταυρος», *Ο Νουμάς* [χρονιά ΣΤ'] 321 (7 Δεκέβρη 1908) 2-6· 322 (14 Δεκέβρη 1908) 2-8· 323 (21 Δεκέβρη 1908) 2-7 και αυτοτελής έκδοση: Ρ. Γκόλφης, *Ο*

σκηνή από ερασιτεχνικούς θιάσους εργατών σε πολλές πόλεις της Ελλάδας⁵⁵ και από επαγγελματικούς θιάσους στην Αίγυπτο⁵⁶ και στην Αμερική.⁵⁷ Επιπλέον, δημόσια απαγγελία και σχολιασμός του οργανώνεται τα Χριστούγεννα του 1908 και στις 6 Φεβρουάριου του 1911 στο Εργατικό Κέντρο του Βόλου⁵⁸. Σύμφωνα με τον Κωσταντίνο Χατζόπουλο, ο συγγραφέας του παρουσιάζεται μ' αυτό το δράμα ένας κοινωνικός απόστολος και το έργο του είναι η πρώτη σοσιαλιστική φωνή που ακούεται στη ρωμείκη τέχνη⁵⁹. Το μονόπρακτο *Γήταυρος* λειτουργεί ως διακείμενο και σε άλλα λογοτεχνικά κείμενα της εποχής που επικεντρώνονται στη ζωή των εργατών, όπως στο κοινωνικό μυθιστόρημα *Το μεγάλο παιδί* (1915) του Κώστα Παρορίτη⁶⁰. Στα πρόσωπα του δράματος συγκαταλέγεται και ο Σταύρος, γιος του ψυχρού εργοστασιάρχη Φιντή, ο οποίος, απευθυνόμενος στον πατέρα του, υπερασπίζεται με πάθος τον πόνο και το δίκιο της εργατικής τάξης:

Τόσα χρόνια μακριά από σας, δούλεψα με τα χέρια μου για να ζήσω. Πείνασα, δίψασα, υπόφερα, και είδα από σιμά μέσα στα εργοστάσια κ' εργώ, ένας απλός εργάτης, είδα από σιμά τη μεγάλη καταπίεση, είδα από σιμά τα βάσανα, τις πίκρες, τις αδικίες, τους θανάτους. Είδα από σιμά την αγριότητα, την ατιμία, και μπήκα και γω, και βουτήχτηκα και γω, κ' έπαθα και γω. Κλείνω μέσα μου αυτή τη στιγμή τον πόνο όλων όσοι τυραννιούνται κάτω από τα σκληρά πατήματα όλων εκείνων που σας μοιάζουν .. Α! με λέτε επαναστάτη, αναρχικό. Μα δεν είμαι τίποτ' απ' αυτά. Είμαι μονάχα ένας άνθρωπος, ένας άνθρωπος που εσείς δεν είστε⁶¹.

Γήταυρος. Δράμα, Αθήνα 1921.

55. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος. Με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία*, Αθήνα 1972, 329.

56. Α. Γλυτζουρή, «Δημοτικισμός και θεατρική πρωτοπορία. “Το θέατρον των μαλλιαρών” (1907) και ο Θωμάς Οικονόμου», στο: Α. Γλυτζουρή – Κ. Γεωργιάδη (επιμ.), *Παράδοση και εκσυγχρονισμός στο νεοελληνικό θέατρο. Από τις απαρχές ως τη μεταπολεμική εποχή*, Πρακτικά του Γ' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου, Ηράκλειο 2010, 218.

57. Αικ. Διακουμοπούλου-Ζαραμπούκα, «Η ταυτότητα των Ελλήνων δραματουργών στην Αμερική κατά το πρώτο μισό του 20ού αι.», στο: Κ. Α. Δημάδης (επιμ.), *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα)*, Πρακτικά Δ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, 1, Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, Αθήνα 2011, 636. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: http://www.eens.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/05/Identities-in-the-Greek-world-Granada-2010-Congress-Vol_1-2011-isbn_978-960-99699-3-21.pdf (τελευταία πρόσβαση 12/07/2018).

58. Χ. Γ. Χαρίτος, *Το Παρθεναγωγείο του Βόλου*, 1, Αθήνα 1989, 75-76.

59. Π. Βασιλικός [= Κ. Χατζόπουλος], «Δραματική παραγωγή», *Ο Νουμάς [χρονιά Ζ']* 344 (17 Μάη 1909) 5 και αναδημοσίευση: Κ. Χατζόπουλος, *Κριτικά κείμενα*, επιμ. Κ. Ανεμούδη-Αρζόγλου, Αθήνα 1996, 360.

60. Α. Γ. Μπλέσιος, *Κράτος, κοινωνία και έθνος στη νεοελληνική λογοτεχνία. Από τη δεκαετία του 1890 ως το 1930*, Αθήνα 2008, 99 σημ. 80.

61. Ρ. Γκόλφης, *Ο Γήταυρος. Δράμα*, ό.π. 46.

γ. Στις 20 Δεκεμβρίου 1909, και πάλι στον *Εργάτη* του Βόλου, τη μετάφραση του διεθνούς σοσιαλιστικού ύμνου *L'Internationale* του Eugène Pottier, που ανατυπώνεται τα επόμενα χρόνια σε διάφορα έντυπα.⁶² Παραθέτουμε την τρίτη στροφή:

*Πολιτείες και νόμοι μας σκίζουν
μ' ασπλαχνιά την καρδιά οι αιμοβόροι!
Τη ζωή συφορές πλημμυρίζουν
και μας λυώνουν (sic) οι άτιμοι φόροι.
Όχι πια ταλλαράς και προστάτης
Ο ξυγός και το σκλάβωμα φτάνει.
Σαν το πλούσιο τρανός κι ο εργάτης
Μια Ισότη παντούθε ας σημάνη.*

δ. Στις 23 Φεβρουαρίου 1919 τη διασκευή από τα γαλλικά ενός επαναστατικού τραγουδιού των Briollet και Saint-Gilles,⁶³ που εγκωμιάζει την επικράτηση των μπολσεβίκων στη Ρωσία και την εκεί συντελούμενη κοινωνική αλλαγή. Η διασκευή προσαρμόζεται στη μουσική και διαρθρώνεται σε τέσσερις εξάστιχες στροφές με ανισοσύλλαβους στίχους και ομοιοκαταληκτικό σχήμα αββαγγ:

*Της νέας Ρωσίας παιδιά, σηκωθείτε!
Σκλαβιά δεν έχει πια καμιά.
Παιδεμένα σεις κορμιά
τη ζωή σας ξαναβρήτε.
Χαθήκαν τα χρόνια τα βαριά,
χαίρεται ήλιο η λευτεριά.*

ε. Το 1921 δύο πολιτικά ποιήματα («Ιμπεριαλισμός», «Λούξεμπουργ - Λίμπνεχτ»), που συμπεριλαμβάνονται σε συλλογή επαναστατικών τραγουδιών του Εκδοτικού Τμήματος του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (Κομμουνιστικού)⁶⁴.

στ. Τον Ιανουάριο του 1926 την αναδημοσίευση δεκατριών ποιημάτων από τη

62. Εφ. *Ο Εργάτης*. *Όργανον των συμφερόντων του εργαζόμενου λαού* (Βόλος, 20 Δεκεμβρίου 1909) 1. Ψηφιακό αντίγραφο διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://62.103.28.111/aski/rec.asp?id=15879> (τελευταία πρόσβαση 12/07/2018). Βλ. και Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, ό.π. 328-329· Ν. Κολιού, *Οι ρίζες του εργατικού κινήματος*, ό.π. 169· Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974. Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*, ό.π. 365, 417· Χ. Α. Καράογλου (επιμ.), *Αναλυτική βιβλιογραφία των ανθολογιών*, ό.π. 36.

63. Ρ. Γκόλφης, «Ο νέος ρωσικός ύμνος», *Ο Νουμάς* [έτος 16ον] 620 (23 Φεβρουαρίου 1919) 166.

64. Μ. Ο[ικονόμου] (επιμ.), *Κόκκινα Τραγούδια*, Εκδοτικό Τμήμα Σοσιαλιστικού Εργατ. Κόμματος (Κομμουνιστικού), Αθήνα 1921, 18, 25, και αναδημοσίευση: *Σοσιαλιστικά Τραγούδια*, Ελληνικά Θέματα, Αρχές του Σοσιαλισμού στην Ελλάδα 1, Αθήνα 1975, 23, 32. Βλ. και Χ. Α. Καράογλου (επιμ.), *Αναλυτική βιβλιογραφία των ανθολογιών*, ό.π. 64.

συλλογή *Ύμνοι στην εφημερίδα Δημοκρατία* του πολιτικού του μεταρρυθμιστικού σοσιαλισμού και εκδότη Αλέξανδρου Παπαναστασίου, η οποία συνιστά δημοσιογραφικό όργανο της αριστερής πτέρυγας του βενιζελισμού⁶⁵.

ζ. Το 1924, το 1931 και το 1932 συνολικά τρεις ποιητικές συνεργασίες («Στο χάσμου», «Ίδέα και λευτεριά», «Νέα σκέψη») και μία συνέντευξη στα αριστερά λογοτεχνικά περιοδικά *Νέοι Βωμοί*, *Πρωτοπόροι* και *Νέοι Πρωτοπόροι*⁶⁶. Τα αναφερόμενα περιοδικά εκφράζουν προγραμματικά την προλεταριακή τέχνη και συνδέονται οργανωτικά με το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος, που ήδη από τον Νοέμβριο του 1924 ασπάζεται τους όρους της Κομμουνιστικής Διεθνούς και μετεξελίσσεται σε κομμουνιστικό σχηματισμό.

η. Το 1932 νεκρολογία-κριτική παρουσίαση των *κοινωνιστικών / σοσιαλιστικών ρομάντζων* του Κώστα Παρορίτη στο περιοδικό *Σοσιαλιστική Ζωή*⁶⁷, όργανο της Ενώσεως Σοσιαλιστικών Σπουδών και μετέπειτα του Σοσιαλιστικού Ομίλου Γυναικών, που συγκροτούν τμήματα των κομματικών παρατάξεων του Νίκου Γιαννιού⁶⁸.

Σοσιαλιστικό περιεχόμενο διαθέτουν είκοσι τέσσερα ποιήματα του Γκόλφη, τα οποία δημοσιεύονται για πρώτη φορά κυρίως στον *Νουμά* (δεκατέσσερα ποιήματα) και σε άλλα περιοδικά και εφημερίδες από το 1906 έως το 1958 (βλ. Επίμετρο). Πέντε εμπεριέχονται στη συλλογή *Τα τραγούδια του Απρίλη* (1909). Ένα από

65. Σ. Δ. Σταματίου, *Λογοτεχνικές, φιλολογικές και καλλιτεχνικές συνεργασίες στην εφημερίδα Δημοκρατία (1923-1927). Αποδελτίωση και κριτική αποτίμηση*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη 2017, 8, 31, 267, 268.

66. Χ. Ντουσιά, *Λογοτεχνία και Πολιτική στον μεσοπόλεμο. Τα λογοτεχνικά περιοδικά της αριστεράς: 1924-1936. Επίμετρο*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη 1988, [12], [73], [123]· η ίδια *Λογοτεχνία και Πολιτική. Τα περιοδικά της Αριστεράς στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 1996, 63, 162· Τ. Καγιαλής, *Η επιθυμία για το Μοντέρνο. Δεσμεύσεις και αξιώσεις της λογοτεχνικής διάνοξης στην Ελλάδα του 1930*, Αθήνα 2007, 119.

67. Χ. Ντουσιά, *Λογοτεχνία και Πολιτική στον μεσοπόλεμο. Τα λογοτεχνικά περιοδικά της αριστεράς: 1924-1936. Επίμετρο*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - Φιλοσοφική Σχολή - Τμήμα Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη 1988, [12], [73], [123]· η ίδια, *Λογοτεχνία και Πολιτική. Τα περιοδικά της Αριστεράς στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 1996, 63, 162· Τ. Καγιαλής, *Η επιθυμία για το Μοντέρνο. Δεσμεύσεις και αξιώσεις της λογοτεχνικής διάνοξης στην Ελλάδα του 1930*, Αθήνα 2007, 119. Επίσης κατά τη βιβλιογραφική καταγραφή: Χ. Α. Καραόγλου (επιμ.), *Περιοδικά λόγου και τέχνης (1901-1940). Αναλυτική βιβλιογραφία και παρουσίαση. Αθηναϊκά περιοδικά (1901-1925)*, 1, Θεσσαλονίκη 1996, 381, ο Γκόλφης εμφανίζεται το 1925 και ως συνεργάτης του βραχύβιου περιοδικού *Νέα Σκέψη - Μηνιαία επιθεώρηση της Επαναστατικής Τέχνης*, που έχει μαρξιστική κατεύθυνση.

68. Για το περιοδικό και τις σοσιαλιστικές κινήσεις αυτής της περιόδου του Γιαννιού (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος και Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος) βλ. Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974. Η εδραίωση του «μαρξισμού-λενινισμού» και οι αποκλίνοσες ή οι ετερογενείς επεξεργασίες (1926-1955)*, 3, Αθήνα 1993, 139-141, 547-553.

αυτά είναι ποιητική σύνθεση αφιερωμένη στους Ψυχάρη και Παλαμά με είκοσι τετράστιχα ή εξάστιχα και τίτλο «Πολεμιστής». Εννιά εντάσσονται στη συλλογή *Ύμνοι* (1921), τρία στη συλλογή *Στο γύρισμα της ρίμας* (1924), δύο στα *Λυρικά χρώματα* (1931) και ένα στη μεταθανάτια συλλογή *Μονόχορδα*, που ανασυνθέτει από τα χειρόγραφα του ποιητή ο Στεργιόπουλος.

Τέσσερα δεν υπάγονται σε καμία συλλογή, αλλά βλέπουν το φως της δημοσιότητας σε περιοδικά και ανθολογίες. Πρόκειται για τα ποιήματα «Για το μαρτύριο του Φερρέρο» του 1909 από τον *Νουμά*⁶⁹, «Εθνικός θούριος» του 1911 από την εφημερίδα *Ακρόπολη* και τον *Νουμά*⁷⁰, τα οποία επισημαίνονται αντιστοίχως από τον Κορδάτο⁷¹ και τον Στεργιόπουλο⁷², «Λούξεμπουργκ – Λίμπνεχτ» του 1921 από τη συλλογική έκδοση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (Κομμουνιστικού) *Κόκκινα Τραγούδια*⁷³ και «Σαββατόβραδο» του 1934 από το *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος* του Γεωργίου Δροσίνη⁷⁴, που αποθησαυρίζονται από εμάς. Το πρώτο αποτελεί μία οξεία διαμαρτυρία για τη θανατική καταδίκη του Καταλανού αναρχικού παιδαγωγού Francisco Ferrer Guardia (1859-1909) από στρατοδικείο με πλαστές κατηγορίες για υποκίνηση της εργατικής εξέγερσης στη Βαρκελώνη τον Ιούλιο του 1909, που είναι γνωστή ως «Τραγική Εβδομάδα» (*Semana Trágica*). Το δεύτερο αφορμάται από την επέτειο του 1821 και παρακινεί τον λαό να νιώσει την καινούργια σκλαβιά του. Το τρίτο εξιδανικεύει τον μαρτυρικό θάνατο των μαρξιστών θεωρητικών και ηγετών του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας Rosa Luxemburg και Karl Liebknecht, στις 15 Ιανουαρίου 1919 από την εθνικιστική πολιτοφυλακή με τη σύμπραξη των Γερμανών Σοσιαλδημοκρατών, και προκρίνει τη θυσία τους ως φωτεινό παράδειγμα για το παγκόσμιο επαναστατικό κίνημα. Το τέταρτο είναι ένα εκτενές ποίημα ενενήντα τριών ανομοιοκατάληκτων ιαμβικών δεκαπεντασύλλαβων στίχων για την αδικία στον κόσμο της εργασίας και την καταπίεση των φτωχών κοινωνικών στρωμάτων. Η ύπαρξη σοσιαλιστικών ποιημάτων ανένταχτων σε συλλογές, πιστοποιεί πως η έρευνα στον λογοτεχνικό τύπο του μεσοπολέμου πρέπει οπωσδήποτε να συνεχιστεί.

Από τα προηγούμενα συνάγεται ότι η κατεξοχήν περίοδος του σοσιαλιστικού οραματισμού του Γκόλφη συμπίπτει με το διάστημα 1906-1924⁷⁵, όπου ανήκουν είκοσι από τα είκοσι τέσσερα ποιήματά σχετικής θεματολογίας και μάλιστα δε-

69. *Ο Νουμάς* [χρονιά Ζ'] 361 (11 Οκτώβρη 1909) 1.

70. *Ο Νουμάς* [χρονιά Θ'] 430 (3 Απρίλη 1911) 213.

71. Ωστόσο, ο Γ. Κορδάτος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ό.π. 530, δεν καταχωρίζει τον τίτλο και τα βιβλιογραφικά στοιχεία του ποιήματος.

72. Κ. Στεργιόπουλος, «Ο Ρήγας Γκόλφης», ό.π. 58.

73. *Σοσιαλιστικά Τραγούδια*, ό.π. 32.

74. *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος* 13 (1934) 260-262.

75. Στην ποίησή του «σαφή κοινωνικό και πολιτικό προσανατολισμό, κυρίως στο διάστημα 1905-1925» εντοπίζει και ο Μ. Γ. Μερακλής, «Γκόλφης Ρήγας», στο: Σ. Α. Πατάκης (επιμ.), *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Αθήνα 2007, 406.

κατέσσερα χρονολογούνται στην οκταετία 1909-1916. Τα τεκταινόμενα στο κατακερματισμένο ελληνικό σοσιαλιστικό μέτωπο, από το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί (1909) έως τη «μπολσεβικοποίηση» του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (1924), προσδιορίζουν αποφασιστικά τη σοσιαλιστική ταυτότητα της ποιητής του: ριζοσπαστισμός της λαϊκής δυσaréσκειας, ενστερνισμός των αγροτικών διεκδικήσεων, υπό προϋποθέσεις συνοδοιπορία με τον βενιζελισμό, αποδοχή του κοινοβουλευτισμού, προσπάθεια ενοποίησης των διάσπαρτων σοσιαλιστικών ομάδων, σφοδρή αντιπαράθεση για την είσοδο της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στον απόηχο της αντιιμπεριαλιστικής και ειρηνευτικής γραμμής της Β΄ Διεθνούς, ίδρυση επαναστατικού σοσιαλιστικού κόμματος (1918), αντίταξη στην ελληνική εκστρατευτική αποστολή στην Ουκρανία (1919) ενάντια στην Οκτωβριανή Επανάσταση, εκλογική ισχυροποίηση του νέου κόμματος (1920), διεργασίες για την προσχώρηση στην Κομμουνιστική Διεθνή και προσυπογραφή του προλεταριακού διεθνισμού, εναντίωση στη μικρασιατική εκστρατεία, οριστική απόρριψη της σοσιαλδημοκρατίας και στροφή στις λενινιστικές οργανωτικές αρχές, μετονομασία σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας⁷⁶. Ο Γκόλφης παρακολουθεί από κοντά, αλλά αφαντίστα, τον βηματισμό της ελληνικής σοσιαλιστικής κίνησης. Ύστερα από το 1924 αρχίζει να αποσύρεται από το σοσιαλιστικό προσκήνιο, διατηρώντας όμως τις επαφές του τουλάχιστον έως τα μέσα της δεκαετίας του 1930.

Ικανός αριθμός τίτλων ομόλογων ποιημάτων του είναι δηλωτικός της ιδεολογικής απόχρωσής τους και της αντήχησης των εξελίξεων στο σοσιαλιστικό κίνημα: «Λευτεριά», «Η χώρα της Σκλαβιάς», «Σκλάβια», «Φτωχογειτονιά», «Οι σκλάβοι της γης», «Ιμπεριαλισμός», «Ψωμί της πίκρας», «Απεργία», «Σ' ένα νεκρό του πολέμου», «Για τον αγώνα της ζωής», «Πρωτομαγιά», «Εργάτης», «Ιδέα και Λευτεριά». Μορφικά είναι κατά βάση ποιήματα πολύστιχα, γραμμένα σε ιαμβικούς ανομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους, μετρική επιλογή που παραπέμπει στο δημοτικό τραγούδι, ή σε τετράστιχες στροφές με πλεχτή ομοιοκαταληξία και λιγότερο σε ανισοσύλλαβους ομοιοκατάληκτους στίχους. Η προσήλωση στη λαϊκή λογοτεχνία ερμηνεύεται από τον Χαράλαμπο-Δημήτρη Γουνελά ως ένα είδος *καλυμμένης στράτευσης*, εφόσον υπαινίσσεται την εγγόλπωση της κουλτούρας του λαού⁷⁷.

Η σοσιαλιστική ποίηση του Γκόλφη αναπτύσσεται, κατά την άποψή μας, σε τέσσερις κεντρικούς θεματικούς άξονες:

Α. Η σκληρή και ανέλπιδη ζωή του αγρότη και του εργάτη. Η ποιητική κριτική της κοινωνικής αθλιότητας αποσκοπεί στη σοσιαλιστική αφύπνιση.⁷⁸ Η απεικόνιση

76. Βλ. Α. Γ. Ελεφάντης, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης. Κ.Κ.Ε. και αστισμός στον Μεσοπόλεμο*, Αθήνα ²1979, 23-55· Κ. Μοσκόφ, *Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης. Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, Αθήνα ³1988, 372-437.

77. Χ.-Δ. Γουνελάς, *Η σοσιαλιστική συνείδηση στην ελληνική λογοτεχνία*, ό.π. 222.

78. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα*, Αθήνα ⁶1973, 36-39.

της ανυπεράσπιστης φτωχολογιάς δομείται σε δύο βαθμίδες χώρου, που αναλογούν στις δύο εργασιακές της συσσωματώσεις: α. Στην υπανάπτυκτη και σκοτεινή ύπαιθρο στενάζουν οι σκλάβοι της γης, οι ενάρτεροι ακτήμονες αγρότες:

*Νάτη, που χαμοσέρνεται στον κάμπο κάτου η χώρα.
Πλέκονται οι βούρκοι γύρα της και πλάϊ τα ρηχονέρια.
Ο τόπος στέκεται ξερός δίχως κλαριού στολίδι
κ' η καταχνιά που ζώνει τον σκοταδερή 'ναι πάντα. (Η χώρα της σκλαβιάς)*

*Γύρω απ' την τάβλα του κρασιού κι απόξω απ' τα καλύβια,
συμμαζωμένη η αργατιά, με την αδρή φωνή της
σαν τα γερά τα χέρια της, το ρίχνει στο τραγούδι.
Εκεί οι πεντάρφανοι οργωτές κ' οι φτωχομάχοι σκάφτες,
οι θεριστάδες λεβεντιές, οι δουλευτές καλούργοι,
κ' οι ξευγολάτες όλοι νιοί, με την καρδιά απλωμένη. (Οι σκλάβοι της γης)*

β. Στις υποβαθμισμένες γειτονιές του άστεως, με το κουράγιο που παρέχει η συντροφικότητα, υποφέρουν οι μισθωτοί εργάτες:

*Τη φτωχογειτονιά αν η μοίρα θλίβει,
στην πίκρα της ζωής ποτέ δε σκύβει.
Άστρο περνά η χαρά, σαράκι ο δόλος...
Ο κόσμος όλος... (Φτωχογειτονιά)*

*Θυμούμαι που σκολνούσαμε του δειλινού την ώρα
απ' το τσαπί, απ' τις φάμπρικες κι από τα μαστοράτα,
με το κορμί αξανάστατο, με την ψυχή αφημένη,
με το ξεδούλιο μετρητό στο κουρασμένο χέρι.*

[...]

*άλλοι στην ακρογειτονιά με τα μικρά της σπίτια
τα χαμηλά, τα ταπεινά, τα φτωχοπλανταγμένα,
που λες και τους περιμέναν και σαν τους ξαγνατεύαν
έπαιρναν όψη πρόσχαρη κ' ένα θλιμμένο γέλιο
φώτιζε τα παράθυρα και τις περικοκλάδες... (Σαββατόβραδο)*

Για τους χειρώνακτες δουλευτές δεν υπάρχει καμία διέξοδος χωρίς κοινωνική μεταβολή. Τα νιάτα είναι άρρωστα και καταδικασμένα. Οι άνθρωποι του μόχθου μπορούν να περιμένουν καρτερικά μόνο τη λύτρωση του θανάτου:

*Σέρνει η ζωή στο διάβα της γενιά μαραγκιασμένη
που είναι χαμός η φύτρα της και μόλεμα η ψυχή της.
Βερέμης είναι ο κάθε νιος, δεν τον αγγίζει η ελπίδα,
κι ο γέρος ξέρει μοναχά να καρτερεί το χάρο. (Η χώρα της σκλαβιάς)*

Ενίοτε η περιγραφή των ελεεινών συνθηκών διαβίωσης της κατώτερης τάξης πραγ-

ματοποιείται σε πρώτο πρόσωπο, με την ίδια τη φωνή των απόκληρων, που αισθάνονται γεννημένοι δούλοι και τρομάζουν απέναντι στ' άπονα αφεντικά τους:

Δούλενα χρόνια και καιρούς σκυφτός πα στο χωράφι.

Παιδί στ' αλέτρι βάλθηκα, παιδί και στην αξίνα.

[...]

Δούλος τον κόσμο γνώρισα κι ο κόσμος δούλο με είδε.

Μπρος σ' αφεντάδες έσκυψε ως κ' η ψυχή μου ακόμα,

και πάντα μου λαχτάρησα να σύρω τους το βλέμα,

δίχως δαρμό και σιχαμό μα με σπλαχνιά και πόνο. (Λευτεριά)

Η ζήση τους συντρίβεται, σωματικά και ψυχικά, από την αβάσταχτη αγωνία της καθημερινότητας:

Ω τον αγώνα της ζωής το μαύρο,

πώς τονέ νιώθω αργά να με συντρίβει!..

Τη νυχτ' αποσταμένος, στο καλύβι

σα γέρνω, λίγη ανάπαψη για νάβρω,

ξυπνά βαθιά μου ο πόνος, που τον κρύβει

κάθε νευρί αργασμένο από το λαύρο

τον ατέλειωτο κόπο, και με θλίβει

την μπόρεσή μου πια να μην ξανάβρω... (Για τον αγώνα της ζωής)

Η αδηφάγα ανέχεια και η αναλγησία της κοινωνίας τούς στερούν ακόμη και το όνειρο της ζωής, τους τσακίζουν και τους αναγκάζουν να παραδίδονται στις αχρείες επιταγές τους:

Του ανθρώπου του άπλουτου, που ανάγκη

μαύρη, τον σφίγγει το λαιμό του·

ζει και δε ζει με τον καημό του

στης κοινωνίας μες στο φαλάγγι.

Μες στο φαλάγγι, που συντρίβει

κάθε καρδιά και κάθε ιδέα,

που πλάθει τη χαρά χυδαία

και την ορμή λυγά και σκύβει. (Ψωμί της πίκρας)

B. Η εκμετάλλευση του εργατικού κόσμου από το κεφάλαιο. Στο θέμα της δύναστευσης του λαού, ο ποιητής αναδεικνύει τον αδίστακτο κοινωνικό ρόλο των ισχυρών της οικονομικής και πνευματικής ιεραρχίας και τον τρόπο με τον οποίο εξαπατούν τους παρίες. Δεν αρκείται στη σχηματική διχοστοασία πλούτος vs φτώχεια. Επειδή συντονίζεται με τις σοσιαλιστικές αναζητήσεις του καιρού του και χρησιμοποιεί το εννοιολογικό τους οπλοστάσιο – ιδίως το ερμηνευτικό εργαλείο της

ταξικής πάλης⁷⁹, ο αντίπαλος δεν είναι αόριστος· εξισώνεται με τον κάτοχο του κεφαλαίου. Αποκαλύπτει το αληθινό πρόσωπο του κριτή με το πουγγί στο χέρι = αστού κεφαλαιούχου για την πλατειά πατρίδα = λαό· ωστόσο δεν αποφεύγει εντελώς την ηθική κατήχηση. Ο μεγαλοαστός μηχανορραφεί δίχως φραγμούς, έχοντας στον νου του τον αισχρό πλουτισμό, και εκμεταλλεύεται ανενδοίαστα το πλήθος των εργαζομένων για να υλοποιήσει τα ύπουλα σχέδιά του:

*Η ισότητα κ' η λευτεριά σ' όποιο κλαρί δε βγαίνουν.
Σημαία και κάστρο η αλλαγή. Για την πλατειά πατρίδα
καινούριο νόημα φέρνουνε, πιομπιστευμένη αγάπη,
απ' την αγάπη του κριτή με το πουγγί στο χέρι,
που τότε ζώνει το σπαδί κι ορέγεται τον Άρη
και με της πλέμπας το κορμί δρόμους ν' ανοίξη θέλει,
πότε αδερφώνει τον οχτρό και τον βαστά το χέρι
μόνο για νάβρη τον καιρό να διπλοθησαυρίση. (Σαββατόβραδο)*

Είναι τύραννος που παραπλανά τον λαό με την παροχή κίβδηλης ελευθερίας, ενώ στην πραγματικότητα τον μεταχειρίζεται βάναυσα, εσκεμμένα τον αφήνει ακαθοδήγητο και εντέχνως τον υποσκάπτει:

*Δαέ, που υμνείς τη λευτεριά και λευτεριά δεν έχεις,
στον Τρομοκρατή σου ραγιάς δούλος στο Λογοκλόπο,
που από τη μύτη σε τραβούν κι αλαλιασμένος τρέχεις
άβουλος κι ακυβέρνητος, με δίχως νου και τρόπο,
πως σκάβεις λάκκο αμέτρητο για σε τον ίδιο, μάθε,
ανανογήσου, ξύπνησε και νοιώσε τη σκλαβιά σου,
κι αν την αλήθεια δε βαστάς μήτε να ιδής μακριάθε
τη θέλησή σου ανάγκασε και φώναξέ της: Στάσου! (Εθνικός θούριος)*

Χωρίς να ακυρώνεται η αγνή φιλοπατρία⁸⁰, ξεσκεπάζονται οι ψεύτικες αξίες της αστικής τάξης. Η σκλάβια-πατρίδα κινδυνεύει, πέρα από την επεκτατική στρατηγική των γειτόνων της, από τη στείρα αρχαιολατρία, την (πρωτίστως καθαρευουσιάνικη) ιδεοληψία στην εκπαίδευση και τον τυχοδιωκτικό πατριωτισμό:

*Στενό το μονοπάτι σου πέρα το κόβει ο βούρκος.
Κι α μέσα στων προγόνω σου τα γνέφη τριγυρνάς,
κρυφά σε πνίγει ο Βούλγαρος, πονηρεμένα ο Τούρκος,
κι ο Δάσκαλος ο Τύραννος σου κάθεται βραχνάς.*

*Γιατί να γέρνεις ταπεινή στου ψήφου τους Πατριώτες;
Δούλα γιατί σε σέρνει σε της νέκρας ο Σοφός;*

79. Β. Καραφουλίδου, *Η γλώσσα του σοσιαλισμού*, ό.π. 346-358.

80. Χ.-Δ. Γουνελάς, *Η σοσιαλιστική συνείδηση στην ελληνική λογοτεχνία*, ό.π. 198.

*Αχ! στήσε μέσα στο ραγιά μια νέα ψυχή. Και τότες
άνοιξε τα φτερούγια σου και πέτα προς το Φως. (Σκλάββα)*

Οι σπουδαιοφανείς ιδέες και η υποτιθέμενη ελευθερία λειτουργούν ως μέσο χειραγώγησης και αδρανοποίησης της μάζας. Τα κούφια ανώτερα ιδανικά εκπορεύονται από τον στεννό εκβιασμό:

*«Με βία, με δάκρι, με στανιό, με της σκλαβιάς σου το αίμα,
με την ψυχή βαρειά,
παράταιρα, ανημπόρετα κι αθέλητα πολέμα
για Ιδέα και Λευτεριά.»*

*Ιδέα και Λευτεριά, ω εσείς! Σας τίναξε ποιός πλάστης
κατάρα του δεινή,
για να μας σφίγγει ολόγυρα κάθε σκληρός δυνάστης
το πιο άνομο σκoiνί; (Ιδέα και Λευτεριά)*

Μία υποκατηγορία της εν λόγω θεματικής ενότητας είναι τα αντιπολεμικά ποιήματα, που απορρέουν από τη σοσιαλιστική πρόσληψη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ως διαμάχης του καπιταλισμού και του ιμπεριαλισμού και από το τραύμα του Εθνικού Διχασμού για την ελληνική κοινωνία.⁸¹ Ο πόλεμος υπηρετεί αποκλειστικά τα συμφέροντα των αστών και την ιμπεριαλιστική τακτική τους. Αντίμαχοι της πολεμικής φρίκης είναι η ενδόμυχη ροπή του ανθρώπου στον ειρηνικό βίο:

*Σκλαβιά του νου και της ψυχής, βαρειά ταπεινοσύνη,
συνέφιασμα της νιότης.
Σκληρά με σφίγγουν σίδερα, παν της ψυχής μου οι κρίνοι,
και νάμε στρατιώτης.*

[...]

*Άνθη του κήπου μου γλυκά, σπιτάκι ειρηνεμένο,
μακριά μου όσο κι αν είστε,
με σπαραγμό σας συμπονώ, την ώρα περιμένω
τον ίσκιο μου να σβήσετε. (Ιμπεριαλισμός)*

κι ο ακατανίκητος έρωτας, που κατατροπώνει τα κελεύσματα του μίσους και τον άδη του πολέμου:

*Ένα τουφέκι μούδωσαν, μου κρέμασαν σπαθί
και μούπαν: «Έμπρός, τράβα.*

81. Για την επαμφοτερίζουσα στάση των Ελλήνων σοσιαλιστών απέναντι στον πόλεμο το διάστημα 1914-1917, κατά το οποίο γράφονται τα ποιήματα αυτής της υποκατηγορίας, βλ. Γ. Β. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, μτφ. Σ. Αντίοχος, Αθήνα 1978, 59-129.

Στο πέρασμά σου ουδέ κλαρί ορθό να μη σταθεί,
κάψε, βουλκάνου λάβα».

[...]

Μα σήμερα πουρνό πουρνό, που ανάδευε η κραυγή
και μάνιξε η αμάχη,
το μέτωπό μου αφίλητο αναθέριμανε η αυγή,
κι από τον ιδρώ εβράχη.

Και το μαντίλι βγάνοντας, με πήρε η μυρουδιά
που μου έβαλες πριν φύγω.
Η ξεχασμένη σου ομορφιά μου αγγίζει την καρδιά
κει που τον άδη ανοίγω. (Άλλη πίστη)

Ο πόλεμος απορρίπτεται απερίφραστα ως ισοδύναμο του αχρείαστου θανάτου, της αλόγιστης σπατάλης της νεότητας, της αφόρητης απώλειας και του ατελέσφορου κυνηγιού της μάταιης δόξας:

Τη λεβεντιά σου σκόρπισες συντρίμι,
ορμητικό κι αστόχαστο παιδί,
κι όσο αγαθή α μας άφησες τη μνήμη,
τόσο πικρό της δάφνης το κλαδί.

[...]

Ω την αδρή, πολύρυθμη ύπαρξη σου,
ποιος θα μπορέσει αδάκριτος να ιδεί;
Στη δόξα ανάθεμα, τέτοιας θανάς σου,
αστόχαστο κι ορμητικό παιδί... (Σ' ένα νεκρό του πολέμου)

Γ. Παρότρυνση για απελευθέρωση από τα κοινωνικά δεσμά. Η προτροπή του ποιητή για απαγκίστρωση από την κοινωνική υποτέλεια λαμβάνει διαστάσεις θούριου. Οι άνθρωποι της δουλειάς καλούνται σε υψηλούς τόνους, με πίστη στην αξιοσύνη τους και στη δύναμη της συλλογικότητας, να συναισθανθούν τη διεκδικητική ορμή τους και να απεγκλωβιστούν από την υποταγή στους κραταιούς:

Τη Δύναμή σου αγκάλιασε και στήσ' τη μετερίζι.
Μα πρώτα σκύψε προς εσέ και τα δεσμά σου λύσε. (Σκλάβο)

Ω, αφρόντιστα παιδιά της γης και της δουλειάς της σκλάβοι,
νιαστήτε με τη συλλογή, τη δύναμη ζυγιάστε,
πέρα το μάτι, απόμακρα, στη μοίρα σας βυθίστε.

Η αξίνα μόνο για τη γης (sic) δεν είναι. Να γκρεμίσει
μπορεί τ' ορθόστυλο είδωλο που στέκει στην καρδιά σας. (Οι σκλάβοι της γης)

Μια φωνή ανθρωπινή,

νέα και πλάστρα φωνή,
 που πετιέται τρανή,
 κι αντηχεί ολόγυρά σου,
 σε προστάζει, σε καίει,
 σε προστάζει, δεν κλαίει,
 σε προστάζει, σου λέει:
 «Πρώτ' απ' όλα: στοχάσου!» (Στοχάσου)

Ο ποιητής, στην απόπειρά του να συναγείρει τους αγρότες και τους εργάτες, συναντά βασικές θέσεις του μαρξισμού και τις μετουσιώνει σε ποίηση. Η θεώρηση των Μαρξ και Ένγκελς στο Κομμουνιστικό μανιφέστο, κατά τη μετάφραση του Κωσταντίνου Χατζόπουλου που κυκλοφορεί στα χρόνια του Γκόλφφ:

Όπως θα καταργηθεί η εκμετάλλευση του ενός ανθρώπου από τον άλλον, έτσι θα καταργηθεί κ' η εκμετάλλευση του ενός έθνους από το άλλο. Άμα λείψει η αντίθεση των τάξεων μέσα στο έθνος, λείπει κ' η εχθρική στάση των εθνών αναμεταξύ τους⁸².

μεταφέρεται, σχεδόν αυτούσια, στο ποίημα «Σαββατόβραδο»:

*Μεγάλη η χάρη σου, Δουλειά, που συ θα λευτερώσης
 τον άνθρωπο απ' τον άνθρωπο και τ' αγαθά της ύλης
 θα ξευγαρώσης ασφαλτα και πλούσια με το Πνέμα!
 Στη μάχη και στον πόλεμο κατάρα, που αδερφώνει
 στην ίδια πέτρα και στη γη το αίμα ένα με τ' άλλο
 αντί να σμίξει τις καρδιές και να σταυραδερφώσει
 τη φλόγα της πυρής ζωής στο φρύγανο της μοίρας.*

Παράλληλα, με την ποίηση του προωθεί συγκεκριμένες μορφές πολιτικής δράσης, που αντανακλούν τις μεγάλες εργατικές κινητοποιήσεις των αρχών του 20ού αιώνα⁸³. Ενθαρρύνονται, χωρίς περιστροφές, η παλλαϊκή απεργία:

*Στη στράτα αργοδιαβαίνει της αργατιάς το πλήθος.
 Φαρμάκι έχει στα χείλη, κομμένη την ορμή,
 κι ο πόνος που συντρίβει τ' αράθυμό του στήθος
 θερειύει το κορμί.*

[...]

82. Μαρξ – Ένγκελς, *Το κομμουνιστικό μανιφέστο*, μτφ. Κ. Χατζόπουλος, Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών, Αθήνα 1913, 25-26.

83. Γ. Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, ό.π. 184-205· Α. Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Αθήνα 1993, 89-90, 147, 164, 383. Τα σχετικά ποιήματα του Γκόλφφ δημοσιεύονται στον *Νουμά* το 1914 και το 1916 (βλ. Επίμετρο).

*Το πείσμα του δυνάστη, που τη χαρά μολεύει,
τα λούλουδα σκοτώνει, στερεύει την πηγή,
θα το συντρίψει, μάθε, το χέρι που δουλεύει
κι αναμετρά τη γη. (Απεργία)*

και η ενεργή συμμετοχή στην εργατική Πρωτομαγιά:

*Πάμε να βρούμε τον καινούριο δρόμο,
μακριά απ' της κοινωνίας μας τον κρυσφάνα.
Ω νέα ψυχή, που τίναξες τον τρόπο
του δειλού, την απάτη και το ψέμα,
το ζωντανό αγωνίσου τον αγώνα.
Σ' ακολουθεί το φουσκωμένο ρέμα. (Πρωτομαγιά)*

Η διαδεδομένη στη λογοτεχνία διάζευξη φύση vs πολιτισμός αποκτά ριζοσπαστικό πρόσημο στην προσωπική περιπέτεια του ποιητικού υποκειμένου. Ο λυρισμός και η παράδοση συμπλέκονται με τα αριστερά ιδεώδη⁸⁴. Ο ορεινός γενέθλιος τόπος ταυτίζεται με τη φύση και διαπλάθει την ελεύθερη συνείδηση του ποιητικού υποκειμένου. Αντίθετα, αυτό περιορίζεται ασφυκτικά στον πολιτισμό του άστεως με το ανασχετικό αξιακό σύστημα. Η επιστροφή στη γενέθλια φύση συνεπάγεται την κάθαρση και τη ρήξη με τον παλιό κόσμο που επιβάλλει την κοινωνική υποδούλωση:

*Τόπε της μνήμης μου ακριβέ, ξέφωτα, ελατοδάση,
τον ονείρου μου βοννά,
σα μια λεβέντρα θύμηση σε ξαναβρίσκω, ω πλάση,
και σε ποθώ ξανά.*

[...]

*Τα νιάτα μου όλα τάθρεψες σε αγνή, λεύτερη γνώμη,
σε συλλογή βουβή,
μα τάκλεισαν, τα μάραναν της κοινωνίας οι νόμοι
σ' ένα στενό κλουβί.*

[...]

*Και θέλω, τόπε μου ακριβέ, τώρα που πίσω φτάνω
να μη σε βρω λιγότερο... Σκέψη ο καρδιοσεισμός
σ' όλα τα ερείπια του παλιού του κόσμου ας φέξει επάνω
να γίνει εξιλασμός. (Νέα σκέψη)*

Δ. Εξύμνηση ηγετικών μορφών του παγκόσμιου σοσιαλιστικού κινήματος. Στην

84. Δ. Κόκορης, *Όψεις των σχέσεων της Αριστεράς με τη λογοτεχνία στο μεσοπόλεμο (1927-1936)*, Πάτρα 1999, 210-211.

κατηγορία αυτή εμπίπτουν δύο ποιήματα εκτός συλλογών («Για το μαρτύριο του Φερρέρο» και «Λούξεμπουργ – Λίμπνεχτ»), που οργανώνονται σε σημασιακό επίπεδο γύρω από την εξίσωση θάνατος = ζωή. Ο άδικος θάνατος των δεσποζουσών φυσιογνωμιών της κοινωνικής επανάστασης Francisco Ferrer, Rosa Luxemburg και Karl Liebknecht είναι μη θάνατος, καθώς δεν κάμπει αλλά εντείνει τον αγώνα για δίκαια ζωή. Ο Ferrer, εμπνευστής της ελευθεριακής εκπαίδευσης και ιδρυτής του αντικληρικού «Μοντέρνου Σχολείου» (Escuela Moderna), εκτελείται από το ιππικό στο φρούριο Montjuïc της Βαρκελώνης το πρωί της 13ης Οκτωβρίου 1909⁸⁵, κατά το νέο ημερολόγιο, και το ποίημα δημοσιεύεται στις 11 Οκτωβρίου 1909 σύμφωνα με το παλαιό ημερολόγιο· επομένως ένδεκα ημέρες έπειτα από την εκτέλεσή του. Η άμεση ποιητική αντίδραση του Γκόλφφ συμπορεύεται με το κύμα διαδηλώσεων για τη δικαστική δολοφονία του «μάρτυρα του 20ού αιώνα» σ' ολόκληρο τον κόσμο και στον ελληνικό χώρο, όπου η πλέον δυναμική εκδήλωση είναι το συλλαλητήριο της Σοσιαλιστικής Εργατικής Ομοσπονδίας «Φεντερασιόν» στον Λευκό Πύργο της Θεσσαλονίκης⁸⁶.

Το ποίημα απαρτίζεται από τρεις στροφές με ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους και πλεχτή ομοιοκαταληξία. Το όνομα του εναλλακτικού εκπαιδευτικού αναφαίνεται μόνο στον τίτλο, στην εξελληνισμένη εκδοχή του: Φερρέρο. Η σκλαβωμένη από την ολιγαρχία (λίγοι τύραννοι) Ανθρωπότητα αποστρέφει τον λόγο στον μάρτυρα-Ferrer, ο οποίος εκπροσωπεί την ελπίδα της (μελλούμενης αυγής χαραμίδα πρώτη). Το αθώο αίμα του μετατρέπεται σε ποτάμι που χειραφετεί τους λαούς, ενώ το κήρυγμά του ενισχύει τον ξεσηκωμό των καταπιεσμένων (χαλασμός) και γκρεμίζει συθέμελα τη σκοταδιστική εξουσία (βωμούς). Το σοσιαλιστικό όραμα (Νέα Πίστη) επαγγέλλεται την αποδέσμευση από την ταξική δομή της κοινωνίας (σπάνω τα δεσμά μου) και ο Ferrer ανάγεται σε πρότυπο για την ανατροπή του κοινωνικού κατεστημένου (πελέκι):

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟ ΤΟΥ ΦΕΡΡΕΡΟ

Σταλιά το αίμα του μάρτυρα κι ας γίνη ποταμός.

Πιέτε λαοί να δροσιστή το στεγνωμένο στόμα.

Σταλιά η φωνή του· ας απλώθῃ παντού σα χαλασμός

κι ας ρίξη η μνήμη της βωμούς χαλάσματα στο χώμα.

Καρδιές βογγούν, ψυχές διψούν, κορμιά λυγίζουν χάμον.

Τρυγούν οι λίγοι τύραννοι και της δουλειάς το μέλι.

85. Για τη ζωή, το έργο και την εκτέλεση του Ferrer βλ. W. Archer, *The life, trial, and death of Francisco Ferrer*, London 1911· A. Novoa - C. Vilanou, «Francisco Ferrer», στο: J. Hous-saye (επιμ.), *Δεκαπέντε παιδαγωγοί. Σταθμοί στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης*, μτφ. Δ. Καρακατσάνη, Αθήνα 2000, 107-134· M. Bookchin, *Οι Ισπανοί Αναρχικοί. Τα Ηρωικά Χρόνια 1868 - 1936*, μτφ. Γ. Καστανάρας - Ρ. Μπέρκνερ, Αθήνα 2011, 226-232, 265-267, 529.

86. Α. Μπεναρόγιας, *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, επιμ. Α. Ελεφάντης, Αθήνα 2^η 1986, 50-51.

*Μεγάλε, η ώρα σίμωσε που σπάνω τα δεσμά μου
Τι ήρθε το βράχο κ' έσκαψε της Πίστης το δικέλλι.*

*Της Νέας μου Πίστης η ορμή μπροστά σου τώρα αν στέκη,
φέγγει μελλούμενης αυγής σα χαραμίδα πρώτη.
Δε σε θρηνώ· σε χαιρετώ, σε παίρνω για πελέκι
κ' ίσα το δρόμο μου... Εγώ, η σκλάβα η Ανθρωπότη.*

Με τους ίδιους όρους προσλαμβάνεται και ο θάνατος των Luxemburg και Liebknecht, οι οποίοι φονεύονται άγρια κατά την καταστολή της επανάστασης των Σπαρτακιστών στο Βερολίνο το 1919. Το πτώμα της πρώτης πετιέται σε κανάλι και του δεύτερου εγκαταλείπεται ως άγνωστο⁸⁷. Στο δεκατετράστιχο ποίημα, με ενδεκασύλλαβους ως επί το πλείστον στίχους, το ποιητικό υποκείμενο απευθύνεται με θαυμασμό στους δύο νεκρούς στασιαστές. Η φυσική εξόντωσή τους από τη θηριωδία (χτυπήματα της Βίας / φρενιασμένη λύσσα) των καθεστωτικών δυνάμεων (Τυραννία) δεν σημαίνει και την πνευματική τους (το πνέμα της σοφίας) εξουδετέρωση. Τουναντίον, το λαϊκό τους έρεισμα πολλαπλασιάζεται (στα στήθια μας σκορπίστηκε η ψυχή σας) και εμπνέουν (με τα φτερά σας να μας οδηγείτε) την ηθικά αποδεκτή εξέγερση (Ανταρσία που πίστη έχει μονάχη το άδικο να πατήσει και το ψέμα). Στη σύγκρουση ανάμεσα στο σκοτάδι (έσβυσε) του αυταρχισμού και στο φως της αντίστασης (φως της Ανταρσίας) προμηνύεται η νίκη του φωτός (ήλιος χαράς):

ΛΟΥΞΕΜΠΟΥΡΓ - ΛΙΜΠΝΕΧΤ

*Ω Λούξεμπουργ, ω Λίμπνεχτ, η θανή σας
κάτου από τα χτυπήματα της Βίας
δε λύγισε την άξια δύναμή σας,
δεν έσβυσε το πνέμα της σοφίας.*

*Μα αντίμαχη της φρενιασμένης λύσσας
που το χέρι οδηγεί της Τυραννίας
στα στήθια μας σκορπίστηκε η ψυχή σας
κι έφερε εκεί το φως της Ανταρσίας.*

*Της Ανταρσίας που πίστη έχει μονάχη
το άδικο να πατήσει και το ψέμα,
ήλιο χαράς να φέρει και το στάχν
να μεστώσει με άλικο αίμα.*

*Ω Λούξεμπουργ, ω Λίμπνεχτ, πάντα ας ζείτε
με τα φτερά σας να μας οδηγείτε.*

Η ποίηση του Ρήγα Γκόλφη που εμποτίζεται από τις σοσιαλιστικές ιδέες, γεφρώνει τον μαχητικό δημοτικισμό του Νουμά με την κοινωνική αμφισβήτηση των

87. P. Frölich, *Ρόζα Λούξεμπουργκ. Η ζωή και το έργο της*, 2, μτφ. Σ. Α. Νίτσα, Αθήνα 1972, 184-186.

ποιητών της δεκαετίας του 1920. Κατά τα πορίσματα της νεότερης έρευνας, στο πλαίσιο μιας τάσης ώσμωσης μπωντλαιρισμού και μπολσεβικισμού, οι αναφερόμενοι ποιητές αποδοκιμάζουν μέσα από το πνεύμα της παρακμής τις καθιερωμένες αντιλήψεις και τις προτιμήσεις της άρχουσας τάξης⁸⁸. Απ' αυτήν την άποψη ο σοσιαλισμός του Γκόλφη ανοίγει τον δρόμο στους νέους ποιητές του 1920 και ανταμώνει την κοινωνική κριτική τους, παρότι η ποίησή του –ως μεταιχμιακή– δεν συμβαδίζει αισθητικά μαζί τους. Στην έναρξη του 20ού αιώνα ο Γκόλφης συνδράμει ουσιαστικά στην ενηλικίωση της λογοτεχνίας που προβάλλει επιτακτικά το πολιτικό μήνυμα του σοσιαλισμού, δίχως όμως να συντάσσεται και με τις ρεαλιστικές επιλογές της. Παρά τις αιτιάσεις του Γιαννιού, είναι ένας συνειδητός σοσιαλιστής με ανατρεπτική και ανθρωποκεντρική σκέψη, όπως έμμεσα ομολογεί κι ο ίδιος:

*Όλοι μου λένε, στη ζωή πως έφταιξα κι αμάροτσα
κ' η κοινωνία πως μ' έγραψε στο μαύρο της κατάστιχο.
Το ξέρω, έχω φωνή πικρή και την ψυχή μου αντάρτισα.
Δεν είναι σκλάβια η σκέψη μου κ' η μέση μου από λάστιχο.*

(20. Όλοι μου λένε, στη ζωή...)

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Ποιήματα του Ρήγα Γκόλφη με σοσιαλιστικό περιεχόμενο

Αρ.	Τίτλος	Συγκεντρωτική έκδοση 2002 (σελ.)	Πρώτη δημοσίευση
<i>Τα τραγούδια του Απρίλη (1909)</i>			
1	Λευτεριά	91-92	<i>Ο Νουμάς</i> [χρόνος Ε'] 248 (20 Μάη 1907) 3-4.
2	Η χώρα της σκλαβιάς	93-94	Πρώτη εκδοχή με τίτλο «Το τραγούδι». <i>Ο Νουμάς</i> [χρόνος Δ'] 219 (29 Οχτώβρη 1906) 4.
3	Σκλάβια	136	---

88. Χ. Ντουσιά, «Βενιζελικοί και αντιβενιζελικοί λογοτέχνες: από τη φθίνουσα δεκαετία του 1920 στην ανερχόμενη δεκαετία του 1930», στο: Τ. Σακελλαρόπουλος – Α. Βατσάκη (επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος και πολιτιστική πολιτική*, Πρακτικά Συμποσίου, Αθήνα – Χανιά 2012, 235-239· η ίδια, «Η δεκαετία του 1920: από την ποίηση της παρακμής στην κοινωνική αμφισβήτηση», στο: Α. Καστρινάκη – Α. Πολίτης – Δ. Τζιόβας (επιμ.), *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα*, ό.π. 67-82.

Αρ.	Τίτλος	Συγκεντρωτική έκδοση 2002 (σελ.)	Πρώτη δημοσίευση
4	Ζωή κι Ανάσταση	137	<i>Ο Εργάτης. Όργανον των συμφερόντων του εργαζόμενου λαού</i> (Βόλος, 8 Μαρτίου 1908) 4.
5	Πολεμιστής	138-142	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά Ζ'] 325 (4 Γεννάρη 1909) 5-6.
<i>Ύμνοι (1921)</i>			
6	Φτωχογειτονιά	167	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά ΙΒ'] 522 (22 Μάρτη 1914) 66.
7	Οι σκλάβοι της γης	178-180	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά ΙΓ'] 546 (3 Γεννάρη 1915) 5.
8	Άλλη πίστη	183-184	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά ΙΒ'] 522 (22 Μάρτη 1914) 65.
9	Ιμπεριαλισμός	185	Με τον τίτλο «Νέα φωτιά». <i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά ΙΔ'] 604 (12 Νοέβρη 1916) 309.
10	Ψωμί της πίκρας	186-187	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά ΙΒ'] 524 (19 Απρίλη 1914) 104.
11	Απεργία	188	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά ΙΒ'] 524 (19 Απρίλη 1914) 104.
12	Σ' ένα νεκρό του πολέμου	189	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά ΙΒ'] 524 (19 Απρίλη 1914) 104.
13	Για τον αγώνα της ζωής	195	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά ΙΓ'] 551 (7 Φλεβάρη 1915) 61.
14	Πρωτομαγιά	206	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά ΙΔ'] 600 (1 Οχτώβρη 1916) 270.
<i>Στο γόρσιμα της ρίμας (1924)</i>			
15	Εργάτης	253	Με τον τίτλο «Κόσμος». <i>Νέα Ζωή</i> [έτος ΣΤ'] 10-11-12 (1910) 369.
16	Στοχάσου	273-274	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά Κ'] 771 (Φλεβάρης 1923) 100-101.

Αρ.	Τίτλος	Συγκεντρωτική έκδοση 2002 (σελ.)	Πρώτη δημοσίευση
17	Ιδέα και Λευτεριά	275	<i>Νέοι Βωμοί</i> 2 (1924) 39.
<i>Λυρικά χρώματα (1931)</i>			
18	20. Όλοι μου λένε, στη ζωή...	378	<i>Νέα Εστία</i> 69 (1 Νοεμβρίου 1929) 883-884.
19	Νέα σκέψη	409	<i>Πρωτοπόροι</i> [περίοδος Β'] 1 (1931) 5.
<i>Μονόχορδα (μετά το 1952)</i>			
20	Νικημένος	567	<i>Νέα Εστία</i> 689 (15 Μαρτίου 1956) 349 και ολοκληρωμένο στη <i>Φιλολογική Πρωτοχρονιά</i> 15 (1958) 139.
<i>Ποιήματα εκτός συλλογών</i>			
21	Για το μαρτύριο του Φερρέρο	---	<i>Ο Νουμάς</i> [χρονιά Ζ'] 361 (11 Οκτώβρη 1909) 1.
22	Εθνικός θούριος	---	εφ. <i>Ακρόπολις</i> (25 Μαρτίου 1911).
23	Λούξεμπουργ - Λίμπνεχτ	---	<i>Κόκκινα Τραγούδια</i> , Εκδοτικό Τμήμα Σοσιαλιστικού Εργατ. Κόμματος (Κομμουνιστικού), Αθήνα 1921, 25
24	Σαββατόβραδο	---	<i>Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος</i> 13 (1934) 260-262.

ΤΟ ΦΥΛΛΟΝ ΛΕΠΤΑ 25.

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 3.

Περίοδος Β — Έτος Δ'ον (16ον)

ΑΡΙΘ. 21'630

Σάββατον, 4 Μαΐου 1919.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ: Ἄρῃστε τοὺς λαοὺς!
ΠΑΝΟΣ Δ. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ: Χελιδόνια σὸν Παρ-
 θενόνα,
ΜΑΞΙΜ. ΓΚΟΡΚΗ: «Ἦ πομπή» (Μετάφρ. Κ. Καρ-
 θαίου).
ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ: Μοῦθος.
ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ: Κριτικά σημειώματα: «Μυ-
 ριέλλα».
ΠΙΚΡΑΓΚΙΩΝΗΣ: Σερβικά.

Κ. ΝΤΑΓΓΙΦΗΣ: Θεσσαλία.
Ο ΝΟΥΜΑΣ: Φαινόμενα καὶ κρίματα.
Χ. ΣΤΡΙΧ: Σερβίζημα.
ΔΑΥΡΑΣ: Σὸν Ποιητή.
ΔΑΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ: Φλαχί.
ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΗΣ: Ἰακωβίτι.
Μ. ΚΑΡΒΑΛΛΑΣ: Prelude.
ΑΠΟ ΒΑΟΜΑΔΑ ΣΕ ΒΑΟΜΑΔΑ. Καλλιπερσία—Σέ-
 νη φιλολογία — Ἡ Κοινὴ Γνώμη — Χοροί:
 γραμματόσημο.

Ἡ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΤΟΥ "ΝΟΥΜΑ,"

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ (Σχίσο Ε. Παπαδημητρίου).

Ο ΝΟΥΜΑΣ, 4.5.1919

Τον Αύγουστο του 2017 ο Καθηγητής Κωνσταντίνος Κ. Χατζόπουλος αφυπηρέτησε, έχοντας συμπληρώσει 30 σχεδόν χρόνια ευδόκιμης και παραγωγικής παρουσίας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, από τα οποία τα 26 στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας στις βαθμίδες του Αναπληρωτή Καθηγητή και Καθηγητή στο γνωστικό αντικείμενο της «Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού».

Μια ομάδα συναδέλφων του στο Τμήμα, αποφάσισε, όπως συνηθίζεται σε ανάλογες περιπτώσεις, να προχωρήσει στην έκδοση τιμητικού τόμου για τον Ομότιμο σήμερα Καθηγητή Κωνσταντίνο Κ. Χατζόπουλο.

Η προσπάθεια αυτή ξεκίνησε πριν από την αφυπηρέτησή του, ήδη από το 2016, και η ανταπόκριση συναδέλφων, φίλων και μαθητών του τιμωμένου υπήρξε μεγάλη.

Αυτό, βέβαια, είναι αποτέλεσμα όχι μόνον της επιστημονικής αναγνώρισης του τιμωμένου, αλλά και της ευγένειάς του, ο οποίος με βαθύ αίσθημα συναδελφικότητας δεν αρνήθηκε ποτέ τη βοήθειά του, ιδιαίτερα στους νέους συναδέλφους...

ISBN 978 - 618 - 5306 - 00 - 0

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ / ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΧ. ΧΑΡΠΙΑΝΤΙΔΗΣ

Π. Π. Γερμανού 38 - Ι. Μιχαήλ 2, 546 22 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 264748, 6946461460
e-mail : anstamoulis@hotmail.com • www.biblionet.gr • www.osdelnet.gr • www.stamoulisant.gr